

Sven Erik Bruun

TYSK

***Funktionsgrammatik
med fokus på kasusfunktioner
og verbalflektion***

*en genvej til sproglig forståelse
til styrkelse af kommunikation på tysk
- såvel mundtligt som skriftligt*

den, der udfører handlingen
gør/er/har noget

Kasuscirklen
udtrykker enhver
handling eller tilstand

genstanden
for handlingen

den, der tilføres noget
nyder godt ± af handlingen
den, handlingen rettes mod

Motivationsstimulerende tyskundervisning

funktionsgrammatik

Indholdsfortegnelse/oversigt:

indledning	kasussprog - funktionsgrammatik
<hr/>	Funktionsgrammatik del 1
side 1-2	kasuscirklen og 3. person
side 3-5	objektiv kasus, maskulinum
side 6	metodisk, didaktisk øvelse
side 7	opstilling - genitivs funktion
side 8	kasusfølelsen, tre forskellige ord
side 9-10	introduktion af femininum og neutrum
side 11	artiklernes og substantivernes/navneordenes flertal
side 12-13	logik omkring verber med dativ
side 14-16	manglende klarhed
side 17	ordstilling
side 18	sammenskrivning af kasusopstillingen
side 19	nutid/præsens - verbalgalgen
side 20	hjælpeverber i præsens/nutid
	sammensatte verber
side 21-22	præpositioner/forholdsord og kasus
side 23	adverbiel anvendelse af kasus
<hr/>	Funktionsgrammatik del 2
side 24	kasuskabale
side 25	datid/præteritum
side 26	verbalsyntaks i nutid og datid
side 27	hjælpeverber - oversigt
side 28	førnutid/perfektum og førdatid/plusquamperfektum
side 29	fremtid/futurum og modalverber
side 30	passiv
side 31	verbalsyntaks i sammensatte tider og former
side 32+33	stedord/pronominer - oversigt
side 33	spørgeord
side 34	tillægsord/adjektiver
<hr/>	Tavler
ff	foto af kasuskabale - kasuscirkler
omslag	oversigt over kasus og tider

Lærebogssystemet *Unterwegs*
er opbygget, så det følger fremstillingen
i funktionsgrammatikkens del 1, side 1-23.
Version 7.5 maj/2013

Indledning

Et kasussprog

Tysk er et kasussprog, dvs. man har mulighed for at udtrykke særlige betydninger ved at markere et kasusmærke i tilknytning til navneordet; fx på en artikel.

På **dansk** har vi kun fragmentariske rester af kasus; fx genitiv “-s” og i forbindelse med stedordene “du - dig”, “han - ham”, m.fl. og i faste vendinger som “han er ikke til stede”.

Kasus

- et sprogligt mærke, som giver navneordet funktion og understøtter dets betydning

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>
NOM	r	e	s	e
AKK	n	e	s	e
GEN	s ^{+s}	r	s ^{+s}	r
DAT	m	r	m	n ⁺ⁿ

Kasus optræder i tre forskellige grundstrukturer

- 1. objektiv kasus**
kasus relaterer direkte til handlingen
- 2. præpositional kasus**
kasussammenhængen styres af præpositionen
- 3. adverbial kasus**
kasus relaterer til særlige udtryksforhold

Når en udlænding (i relation til tysk) begår en kasusfejl, behøver den ikke nødvendigvis at udløse en misforståelse (men muligheden foreligger). **Korrekt anvendelse af kasus gør forståelsen entydig** og overlader ikke samtaleparterne til gætterier og kommunikationsvanskeligheder. Værst af alt er, når udlændingen forsøger at sløre sin sproglige usikkerhed ved at tale for hurtigt, utydeligt eller bevidst endelsesløst.

Funktionsgrammatik

- en anderledes indfaldsvinkel til tysk

I min oprindelige indgangsvinkel til nye tanker om tyskundervisningen indgik inspiration fra valensteorien og den generative transformationsgrammatik og mest af alt: et ønske om at gøre den sproglige struktur **optisk synlig**, så den studerende får mulighed for “at se den sproglige struktur for sit indre øje”.

Den menneskelige stemme bygger på en refleks, idet vi sætter stemmebåndene i gang og danner lyd, som vi efterfølgende formulerer gennem artikulationen. Modersmålet er baseret på en følelse, som i sin kompleksitet former lyden og styres fra hjernen. Dette uanset om vi taler dansk eller tysk.

Kan man i læringsprocessen tale direkte til følelsen, vil der være skabt en genvej. Men ikke mindst *følelsen* har behov for et styringsværktøj, **en funktionsgrammatik**, for ikke at risikere at køre af sporet. Her vil et optisk synligt hjælpemiddel, **kasuscirklen**, gøre det lettere at navigere i den sproglige proces end en teoretisk, ressourcekrævende belastning af hjernen ved en sproglig analyse efter en klassisk grammatisk struktur. Funktionsgrammatikken er et indføringsværktøj, som sætter fokus på sætningens kernestrukturer og skaber en genvej til den sproglige forståelse. Den bygger således bro til den klassiske grammatiske tankegang.

Funktionsgrammatik del 1

Objektiv kasus

- en beskrivelse af et navneords umiddelbare forhold til handlingen

Kasuscirklen

Kasuscirklen illustrerer subjekts og objekters indbyrdes relationer og dermed det enkelte navneords forhold til handlingen. Kasuscirklen gør det muligt for det indre øje at se, hvorledes sætningen "er skruet sammen".

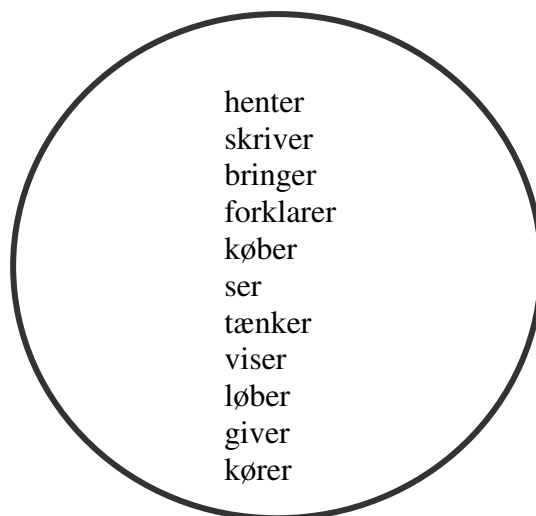
Kasus før køn

Navneordenes køn lader sig ikke umiddelbart forklare og forårsager derfor ofte frustration. Af pædagogiske og ikke mindst psykologiske årsager er det væsentligt at skabe tryghed i indlæringsfasen. Kasus kan man ved en intelligent proces forholde sig til. Derfor gælder det om at skabe en sikker basis for kasus, inden man kaster sig over kønsproblematikken; og når den tid kommer: at man forholder sig pragmatisk til kønsvalget. Kønsvalget indeholder kun i de færreste tilfælde et klart signal for en dansk sprogstuderende og skaber derfor hurtigt frustration. Kasus kan han/hun derimod hurtigt forholde sig til med basis i funktionsgrammatikken.

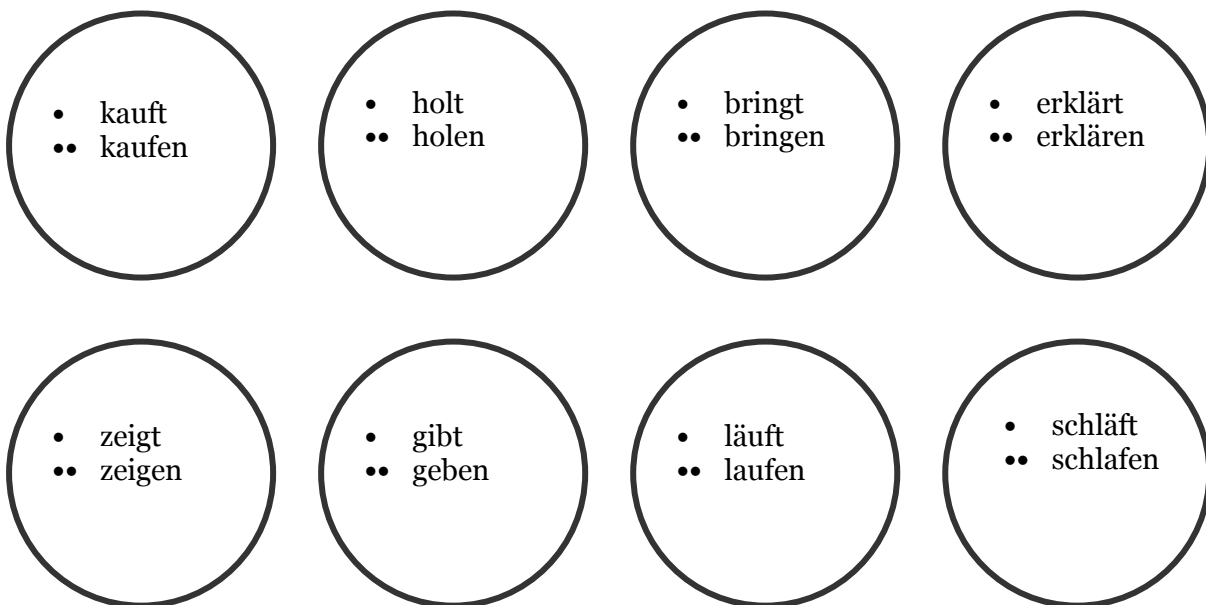
Når hyppighedsfaktoren tages med i betragtning, har hankønsord den største frekvens i almensproget. Derfor præsenteres hankønsord først. Det først indlærte er typisk "den sikre bastion", man griber til i tvivlstilfælde. Samtidig er hankønsartiklerne kasusentydige. En fejlplacering i relation til køn vil sjældent skabe anledning til misforståelse eller forvirring omkring budskabet. En kasusfejl udsender derimod signalforvirring.

Handlingen

Budskabets/sætningens kerne er handlingen. Til dette element knytter sig en række medspillere/ord. Handlingen illustreres med en cirkel, idet alle medspillerne dermed kan placeres udenom og derfor med samme nærhed forholder sig individuelt til handlingen.

Handlingen vælges afhængigt af, om der er en eller flere, som **udfører** den aktuelle handling:

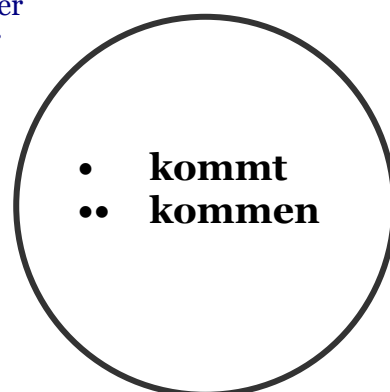

De tre sidste cirkler giver anledning til en kommentar om omlyd og uregelmæssighed:

En række udsagnsord får vokalskift i ental: a → ä
 au → äu [udtales „øj”]
 e → i/ie
 o → ö

Enkelte udsagnsord har ændringer i stammen;
 fx ist/sind og hat/haben

- der Chef
- der Lehrer
- der Mitarbeiter
- der Techniker
- der Schüler
- der Chef und der Mitarbeiter
- der Lehrer und der Schüler
- der Schulleiter
- der Vertriebsleiter
- der Bruder
- der Vater und der Onkel
- der Meister

Symbolforklaring

- = ental
- = flertal

Tredje person

Tredje person er frekvensmæssigt den form, som anvendes hyppigst. Ved at dyrke tredjepersonsbøjningerne, inden man introducerer 1. og 2. personformerne, skabes en bedre fornemmelse for entals-/flertalsfunktionen i udsagnsordet og det formmæssige samspil mellem udsagnsled og grundled. Herom følger et særskilt afsnit (side 19).

Objektiv kasus - sætningens bærende funktion

I tyskerens optik:

En følelse for betydning, der udvikles sammen med sproget i barndommen

I danskerens optik:

1. en ligegyldighed (vi klarer os jo fint på dansk uden nogen objektiv kasus på navneord)
2. en teknik, der skal "oversættes" ved analyse
3. kasescirklen skaber et optisk felt

Den objektive kasus bygger i høj grad på en følelse, der hos tyskeren er opbygget i barndommen, en følelse, som man som dansker ikke umiddelbart kan følge. Derfor bør 'spor 3' følges: *kasescirklen skaber en genvej til følelsen for betydningen*. Dyrkes denne følelse, skabes en genvej til en umiddelbar forståelse af kasesbetydningen. I undervisningen anvendes en række kort (hentet fra den aktuelle lærebogs hjemmeside) med cirkler/verber og farvede kort/farvet skrift (relaterende til køn) med substantiver til at etablere den fysiske funktion af kasus.

På dansk, der er et "rækkefølgesprog", er det *helheden og ordstillingen* der bærer betydningen; fx A: Boghandleren forklarer medarbejderen kundeønsket.

B: Medarbejderen forklarer boghandleren kundeønsket.

På tysk, der er et "kasesprog", er det primært *artiklerne/artikelslutbogstavet*, som oplader navneordene med betydning i forhold til den aktuelle handling. Se eks. A1, A2 og A3, nedenfor.

Kasescirklen anvendes til illustration af sætningens sammenhæng. Med handlingen i centrum knytter alle omkringstående navneord sig lige nært, men som regel med forskellig funktion i forhold til handlingen. Den fysiske placering illustrerer artiklens funktion. Man kan med fordel begynde med at tegne en sætningsstruktur på dansk.

Kulturhistorisk bestemt læser vi fra venstre mod højre, oppefra og nedefter. Den, der udfører handlingen, forekommer os som danskere nærmest tilknyttet handlingen. Derfor indtager grundledet naturligt sætningens første plads. Dette gør sig ikke umiddelbart parallelt gældende for tysk. Her kan man udmærket bytte om på ordstillingen uden det får konsekvens for betydningen; eks.:

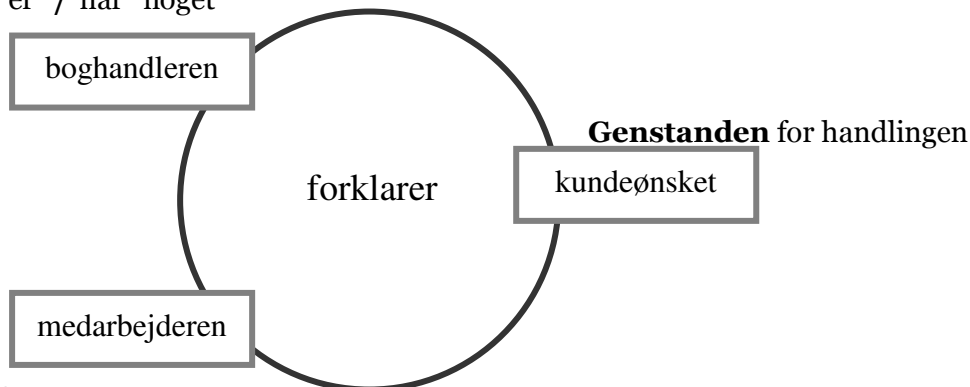
A1: Der Buchhändler erklärt dem Mitarbeiter den Kundenwunsch.

A2: Dem Mitarbeiter erklärt der Buchhändler den Kundenwunsch.

A3: Den Kundenwunsch erklärt der Buchhändler dem Mitarbeiter.

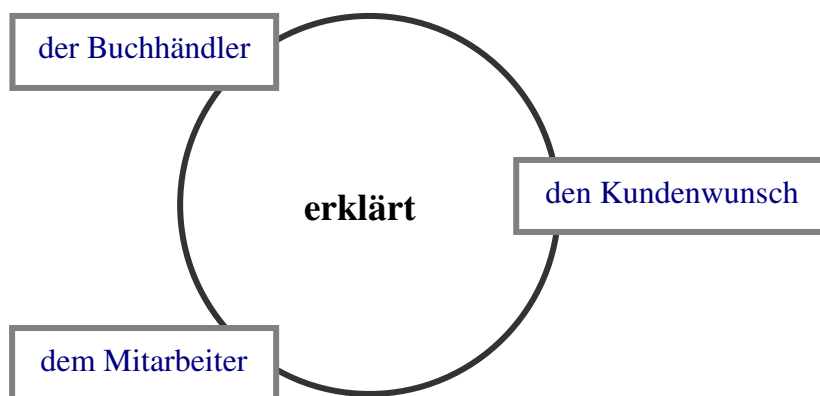
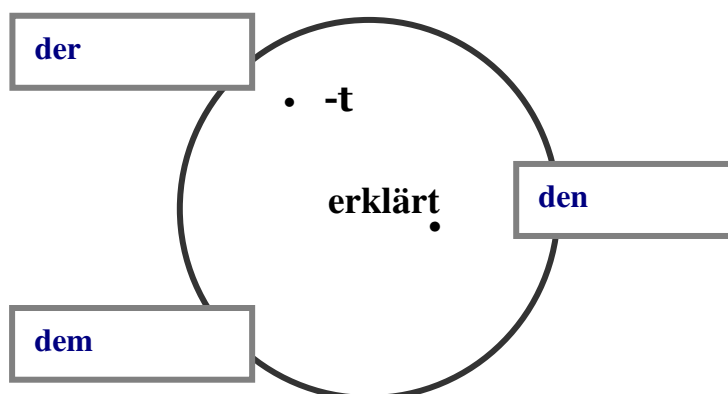
Netop dette forhold illustreres tydeligt via kasescirklen, der fremstår således:

Den, der **udfører** handlingen eller "gør" / "er" / "har" noget

Den, der **tilføres noget** eller "nyder godt±" af handlingen, den, som handlingen er rettet mod

Artiklerne udtrykker navneordenes funktion i forhold til handlingen

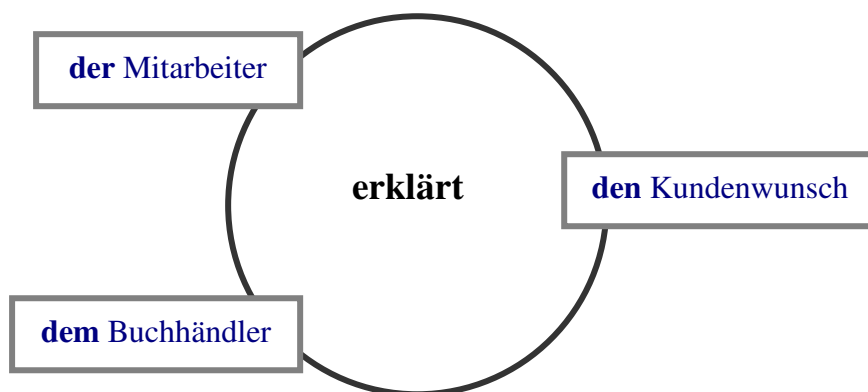

Der Buchhändler erklært dem Mitarbeiter den Kundenwunsch
Dem Mitarbeiter erklært der Buchhändler den Kundenwunsch

Man kan altså ændre ordstillingen, **uden** det får konsekvenser for betydningen, når blot artiklen følger med navneordet.

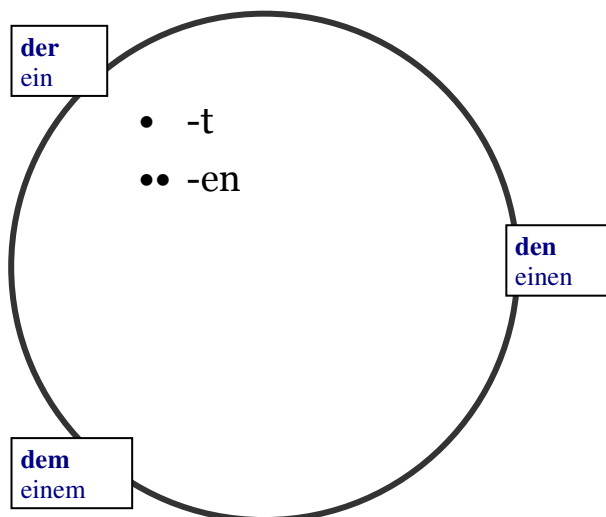
Anderledes forholder det sig, hvis man rokerer rundt med artiklerne, så følger betydningen med:

fx Der Mitarbeiter erklært dem Buchhändler den Kundenwunsch

Artiklen er et mærke,
 som giver/oplader navneordet med betydning i forhold til handlingen.
 Dette forhold kan illustreres ved placering omkring kasuscirklen:

Buchhändler
 Lehrer
 Mitarbeiter
 Techniker
 Wagen
 Schüler
 Chef und Mitarbeiter
 Brief
 Meister
 Vater und Onkel
 Freund
 Azubi
 Plan
 Lehrer und Schüler
 Schulleiter
 Vertriebsleiter
 ...

Schlüssel
 Bericht
 Wunsch
 Stuhl
 Plan
 Chef
 Begriff
 Wein
 Mitarbeiter
 Lehrer
 Bleistift
 Schüler
 Brief
 Zusammenhang
 Wagen
 Buchhändler
 Kaffee
 Kundenwunsch
 ...

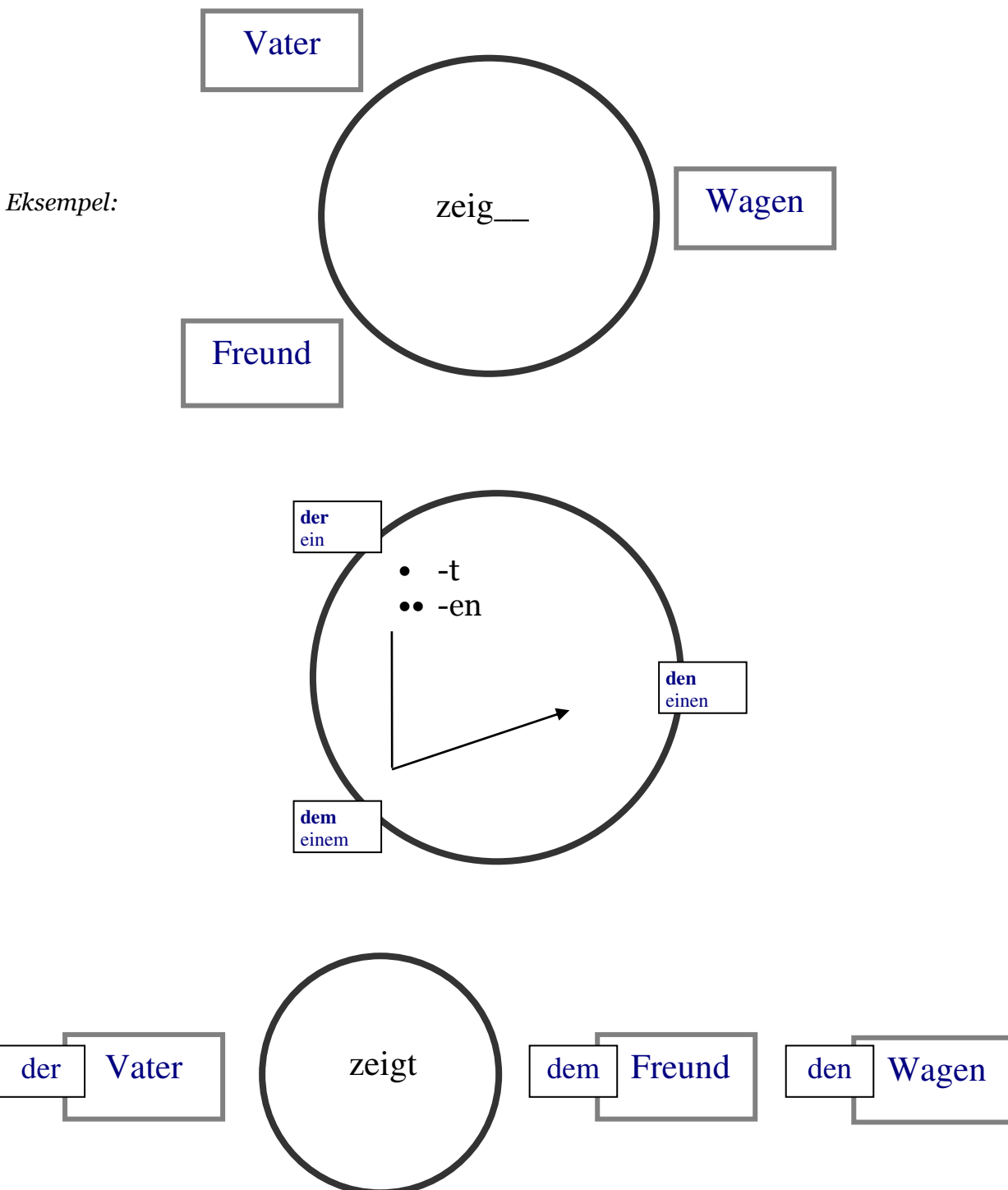
Mitarbeiter
 Chef
 Lehrer
 Sohn
 Techniker
 Freund
 Käufer
 Schüler
 Buchhändler
 Vater
 Schulleiter
 Vertriebsleiter
 Mechaniker
 Opa
 Bruder
 Verkäufer
 ...

Indsæt forskellige
 udsagnsord/verber
 (fx fra side 2), så
 navneordene kan
 sammenkædes til
 sætninger.

Metodisk, didaktisk øvelse:

Udlevere to kortsæt fra øvelsesmappen www.bruun2005.dk/funktionsgrammatik til de studerende. Det ene sæt med et udvalg af verber (Ordkort - Funk., Verber p2), skrevet ind i en cirkel. Det andet sæt med udvalgte navneord (Ordkort - Funk., Subst.mask p5) som lægges rundt om cirklerne. Ordkortene printes på begge sider med hhv. den tyske og den danske version, så de kan anvendes som vendekort.

De studerende udvælger ord og lægger dem op på bordet som sætninger. Først i cirkelstruktur, som sidenhen trækkes ned på en linje.

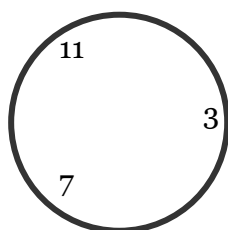

Opstilling og rækkefølge

Opstillingen af kasuscirklen og de omkringstående navneord er på ingen måde tilfældig.

Cirklen symboliserer en kerne, som alle andre ord bevæger sig omkring og betydningsmæssigt forholder sig til.

I undervisningen taler vi ikke om “grundled/subjekt” og “objekter” men beskriver placeringen med “kl. 11”, “kl. 3” og “kl. 7” med reference til uret og navneordenes fysiske placering på cirklen. Psykologisk virker det stimulerende for motivationen, at budskabet ikke kompliceres med sprogligt tekniske termer:

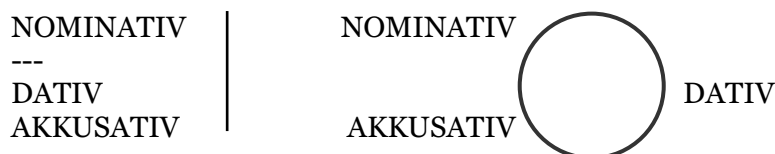

Denne placering er valgt med udgangspunkt i den klassiske kasusopstilling **efter dansk tradition:**

Således kan “kl. 3 positionen” trækkes til venstre, på linje med nominativ og dativ, hvorved man får den klassiske danske kasusopstilling.

Havde man derimod foretrukket **den tyske kasusopstilling**, ville kasuscirklen se således ud:

Genitivs funktion

Genitiven, har i moderne sprogbrug ingen funktion i forhold til handlingen-/udsagnsordet. Den tjener primært til nærmere *at beskrive/definere et foran stående navneord/sætningselement; fx*

Der Sohn leiht den Wagen eines Freundes.

Links und rechts des Weges...
Am Gipfel des Berges fliegen die Adler.

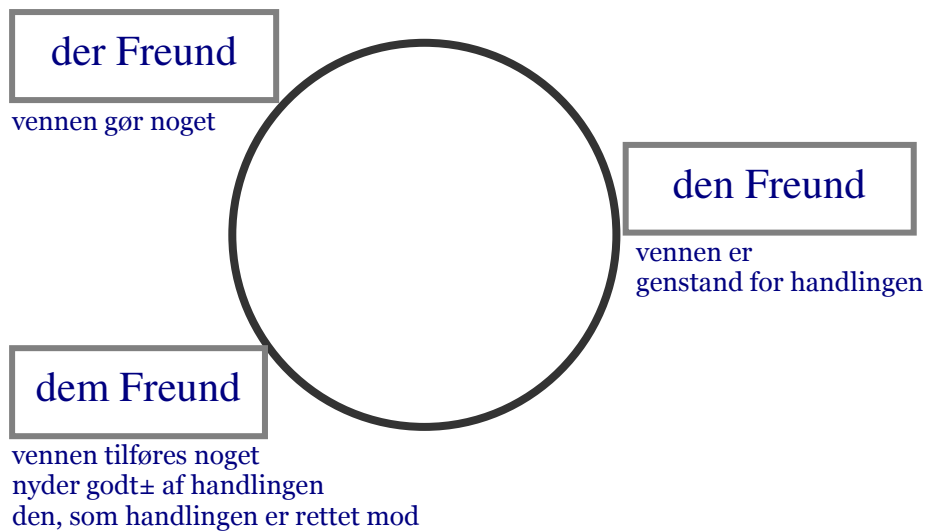
Kasusfølelsen

Gennem træning bemærker den studerende hurtigt handlingens muligheder for at tilknytte sig et, to eller tre elementer/navneord, samt disses indbyrdes forhold. Via den fysiske optiske opfattelse optrænes dermed *et følelsesmæssigt forhold* til sætningsstrukturen. Dette forhold skal dyrkes gennem et utal af øvelser.

Navneordet bærer i sig selv **en betydning**.

Artiklen/kasusmærket tilføjer navneordet **en funktion** i forhold til handlingen og sammenbinder dermed sætningen.

Der opstår således spontant en fornemmelse om **tre forskellige ord** med hvert sin betydning:

Eksempel: Der Freund kommt zu Besuch.
Der Bruder holt den Freund vom Bahnhof ab.
Der Bruder reicht dem Freund den Kuchenteller.

der Freund = vennen gør noget.
den Freund = vennen er genstand for handlingen.
dem Freund = vennen tilføres noget, nyder godt± af handlingen, den som handlingen er rettet mod.

Dativ kan beskrives på flere måder. Tyskerne har gennem den sproglige opvækst udviklet *en følelse* for dativ, som er vanskelig at gengive på dansk, hvor vi ikke har en tilsvarende klar form. Ofte erstatter vi på dansk dativen med et forholdsord.

Introduktion af femininum og neutrum

Køn/genus. Til den sproglige helhed hører også **hunkøn** og **intetkøn**.

I nogle tilfælde synes ordets køn at være forbundet med en vis logik. For den indfødt tysktalende er kønnet en naturlig substans af ordet, som etableres fra barnsben og som kun sjældent er forklarlig.

Hovedretningslinjer for kønsbestemmelse:

Kønsbestemmelsen beror på **1.** en naturlig indikation

der Mann	die Frau	das Kind
der Stier	die Kuh	das Vieh

Der er skrevet meget om navneordenes kønsbestemmelse,

og man kunne få den opfattelse, at det er grammatikerne, som har indført kønsbestemmelsen efter særligt udtænkte regler. I virkeligheden er det lige omvendt.

Navneordene har altid båret deres køn som en iboende del, skabt af "de indfødte". Efterfølgende har grammatikerne søgt at sætte kønsbestemmelsen i system. Siden reformationen har den evangeliske kirkes virke støttet den sproglige indsats. Grammatikerne har påvirket sproget; men den sproglige grundstruktur er over årtusinder skabt af

2. navneordets klangfylde kønnet er ikke forklarligt

der Baum	die Farbe	das Haus
der Tisch	die Hose	das Zimmer...
der Zahn	die Milch	das Holz
der Käse	die Butter	das Bier
der Satz	die Zeile	das Wort

suffixer

..ei
 ..heit
 ..keit
 ..schaft
 ..ung
 ..ur
 ..ät

 ..ion
 ...nz

die Brauerei
 die Freiheit
 die Tätigkeit
 die Eigenschaft
 die Wohnung
 die Kultur
 die Intensität

 die Station
 die Konkurrenz
 die Toleranz

3. formelle dannelser,

fx afledninger af et verbs stamme: der Kauf, der Anspruch, der Ruf ...
 diminutiver: das Mädchen (afledt af „die Magd“), das Fräulein, das Häuschen...
 navneord afledt af infinitiver: das Versprechen, das Bestehen, das Rauchen...

Ved sammensatte navneord retter kønnet sig efter sidste del af sammensætningen:

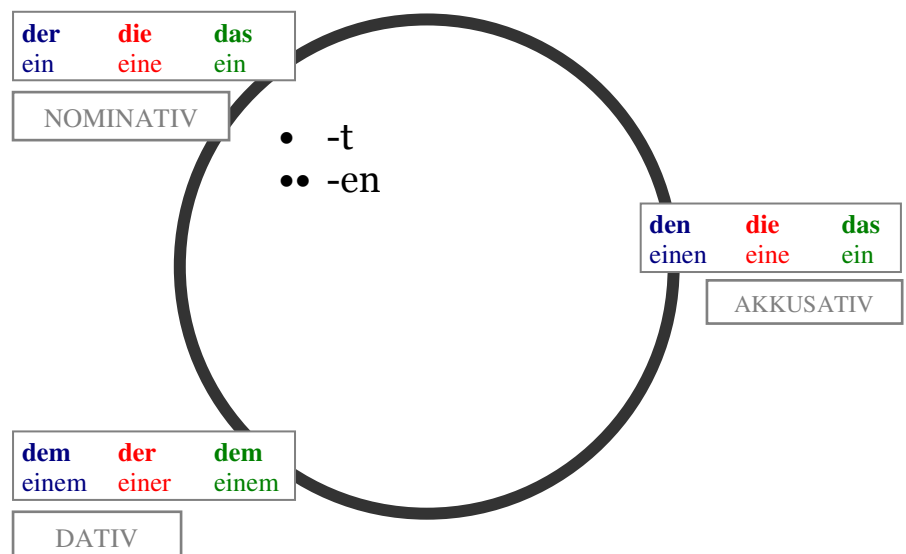
die Wagentür	der Wagen	die Tür	
die Autobahn		die Bahn	das Auto
der Uhrzeiger	der Zeiger	die Uhr	
das Weizenbier	der Weizen		das Bier

Med navneordenes køn følger også artiklen.

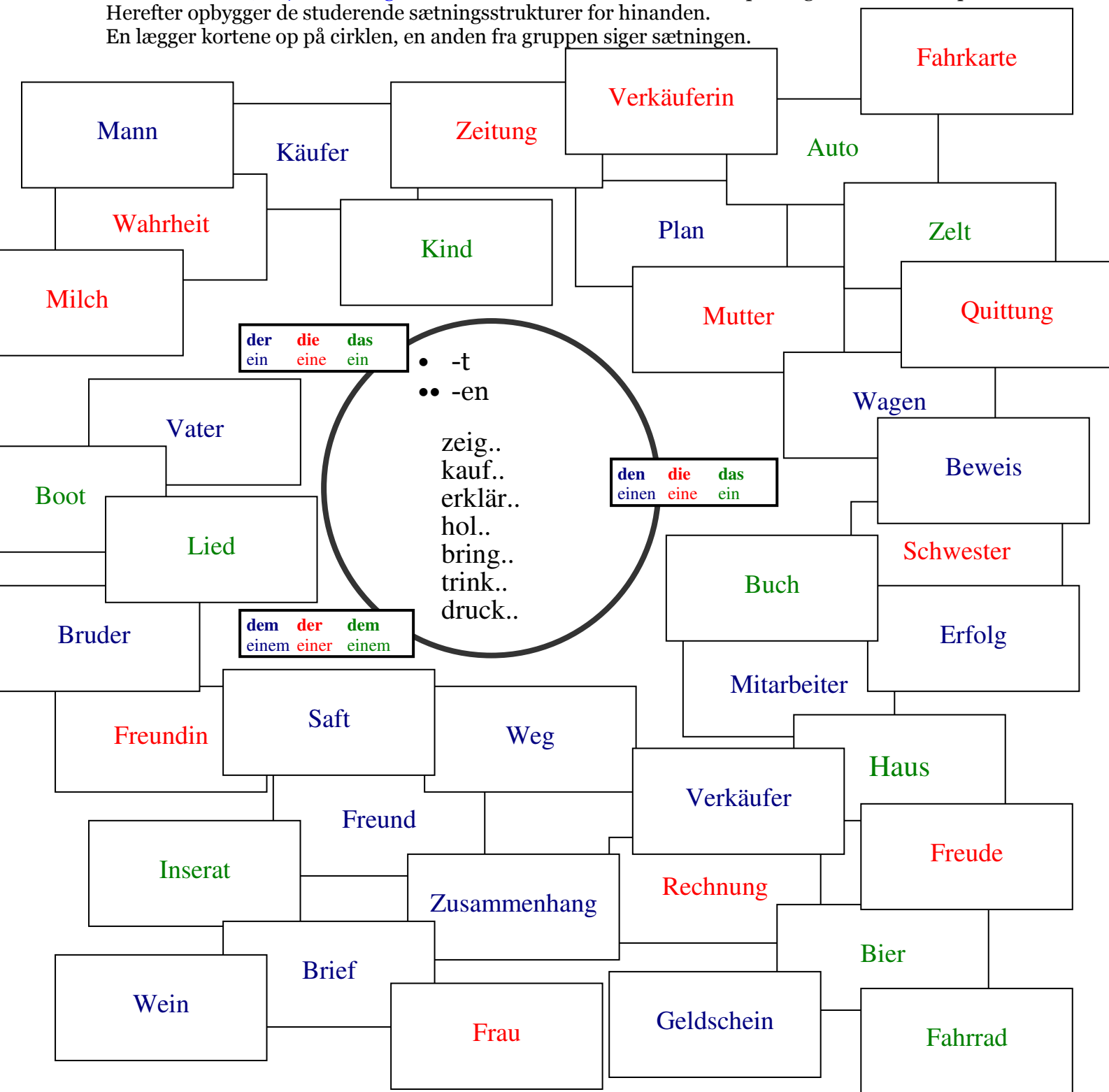
Det er ikke artiklen, der giver ordet køn; artiklen er blot med til at markere kønnet og positionerer samtidig navneordet i forhold til handlingen. Kønnet skal opfattes som en del af navneordet - *det ligger så at sige 'inde i navneordet'*.

Artiklen ændrer sig i takt med navneordets position i forhold til handlingen. Artiklen afspejler **navneordets køn og dets funktion i sætningen**.

Dermed får kascusirklen følgende udseende:

Kortsamlingen suppleres med et antal ordkort med blå, røde og grønne navneord fra www.bruun2005.dk/funktionsgrammatik - ORDKORT "Funk., Subst. p10" og "Funk., Verber p10". Herefter opbygger de studerende sætningsstrukturer for hinanden. En lægger kortene op på cirklen, en anden fra gruppen siger sætningen.

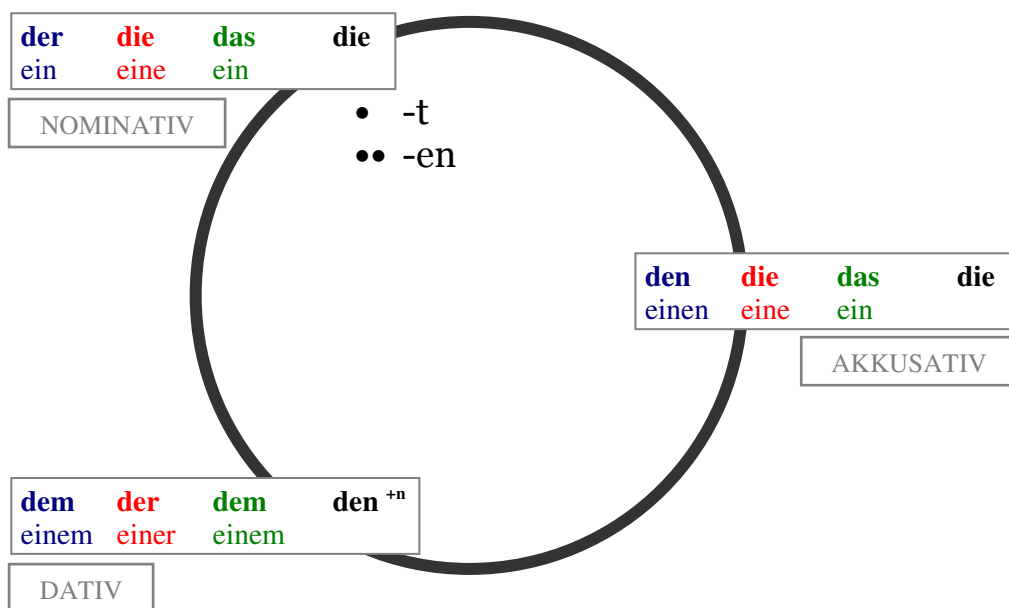

Udleverer **blanke** cirkler og kort til navneord. Efter fri fantasi og ordbogsopslag skriver de studerende med blå, rød, grøn og sort skrift egne ord og lægger kortene op i sætningsstrukturer.

Artiklernes og navneordenes flertal/pluralis

Navneordene betegner personer, ting og begreber. Langt hovedparten har såvel en entals- som en flertalsform, idet de er tællelige. Flertalsformens dannelse beror på et klangfænomen og finder sted ved endelsestilføjelse og/eller omlyd. Enkelte navneord har dog samme form i ental og i flertal; de markeres ved ordbogsopslag med “-”.

På tysk skelner vi i *ental* mellem *de tre køn/genus*. I *flertal* er de tre køn derimod smeltet sammen i **en fælles artikel**:

Læg mærke til flertalspositionen i dativ (“kl. 7”). Her tilføjes der et ekstra “-n” på flertalsnavneordet, hvis flertalsformen ikke i forvejen ender på “-n”. Dette er i praksis en “sikkerhedsventil”, for at der ikke skal opstå forveksling mellem akkusativ/hankøn og dativ/flertal som følge af artikel-sammenfaldet.

Hovedlinjer for navneordenes flertalsendelser:

mask.	fem.	neut.			
(-)-e		-e	der Hof/die Höfe	die Blume/die Blumen	das Zelt/die Zelte
“-er	-(e)n	“-er	der Stuhl/die Stühle	die Regel/die Regeln	das Haus/die Häuser
			der Brief/die Briefe	die Frau/die Frauen	das Kind/die Kinder
			der Mann/die Männer	die Tür/die Türen	das Lied/die Lieder
sg. pl.		sg. pl.			
-el		-el	der Spiegel/die Spiegel		das Siegel/die Siegel
-en	(-)-	-en	der Wagen/die Wagen	die Maus/die Mäuse	das Zeichen/die Zeichen
-er	“-e	-er	der Bruder/die Brüder	die Hand/die Hände	das Zimmer/die Zimmer
		-chen	der Lehrer/die Lehrer		das Mädchen/die Mädchen
-(e)n *	“-	-lein	*der Kunde/die Kunden	die Mutter/die Mütter	das Fräulein/die Fräulein
			*der Soldat/die Soldaten	die Tochter/die Töchter	
		fremmedord -S	*der Herr/die Herren		das Auto/die Autos

* n-bøjning

tilføjer “-(e)n” i alle bøjede former. Det drejer sig om:

Hankønsord, der ender på “-e” og udtrykker levende væsner: *der Kunde, der Kollege, der Däne, der Junge...*

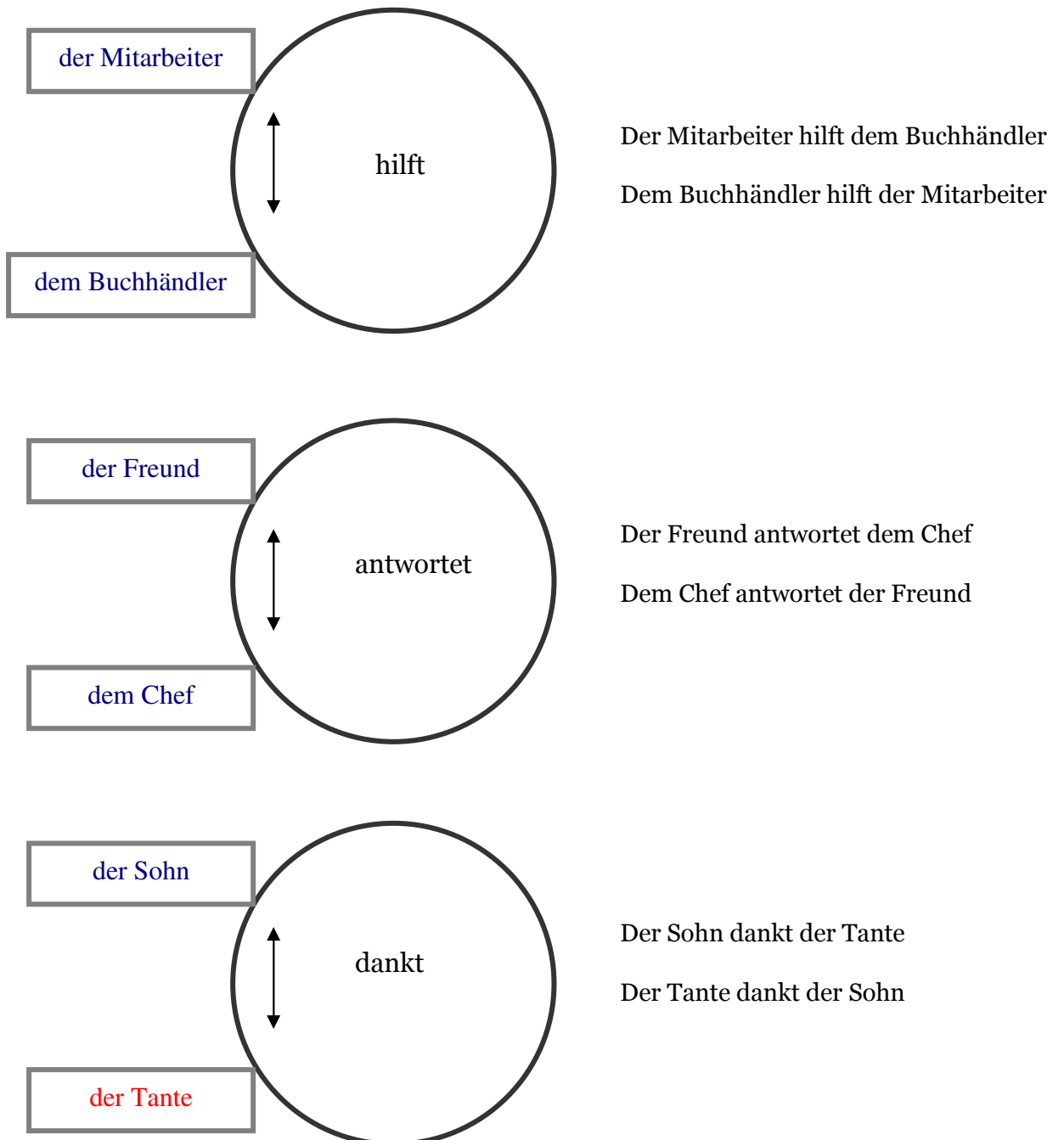
Hankønsord med tryk på sidste stavelse og som er af fremmed oprindelse: *der Lieferant, der Soldat...*

En gruppe enstavelsesord/hankøn: *der Herr, der Bär, der Fürst...*

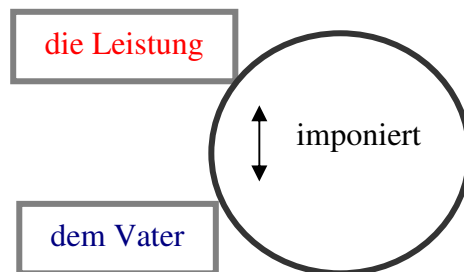
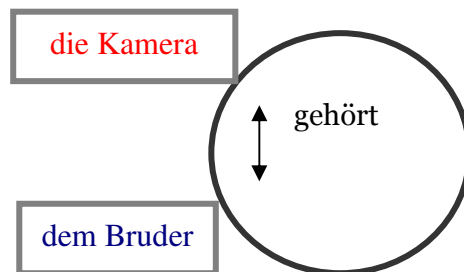
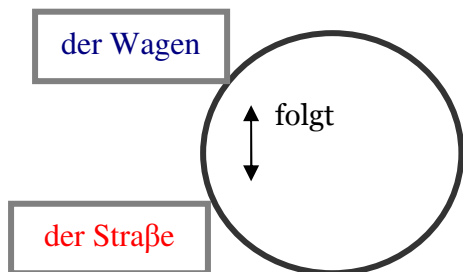
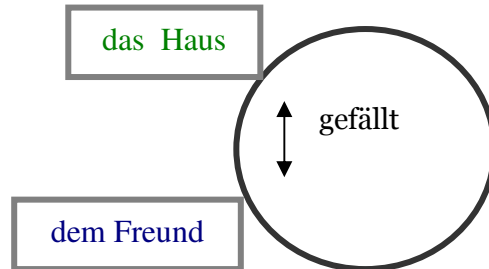
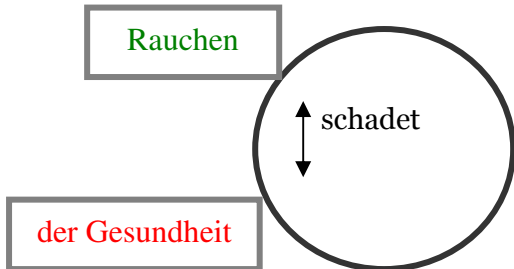
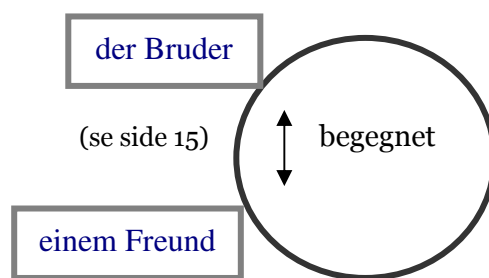
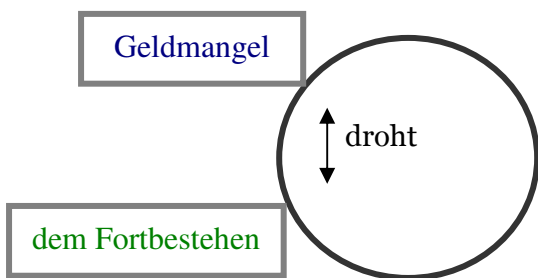
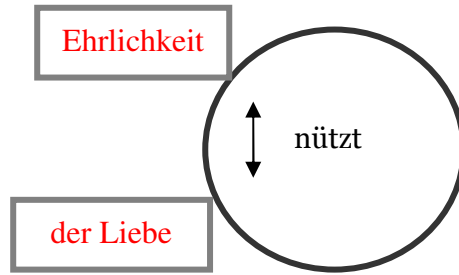
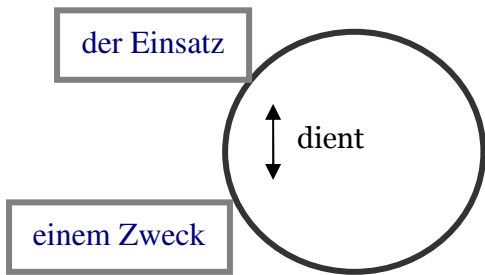
Logik omkring verber med dativ

I den klassisk grammatiske fremstilling opererer man med en række verber, som knytter objektet til sig i dativ, eller som det ofte udtrykkes på dansk: “styrer dativ”. Denne egenskab anses i almenhed som en afvigelse, der bør læres udenad.

Opstiller man disse verber på kasescirklen ud fra et kriterium, som **den, der nyder godt** af handlingen eller den, som **tilføres noget**, forekommer strukturen alment ganske logisk og udgør dermed ikke nogen undtagelse fra en analyseregul:

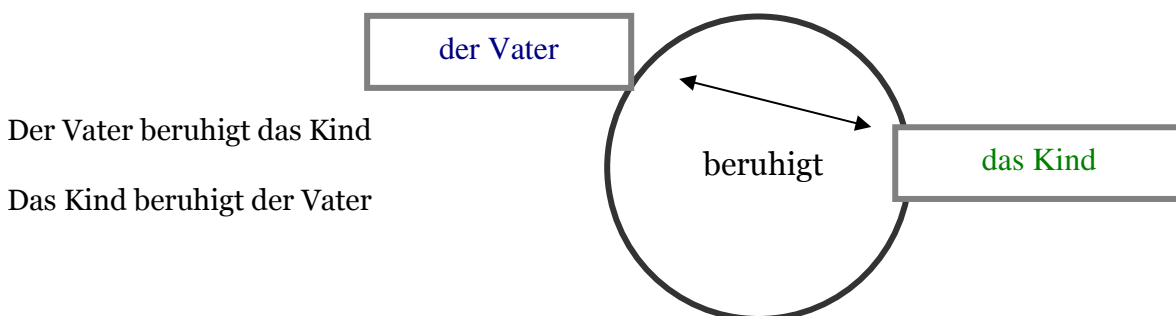
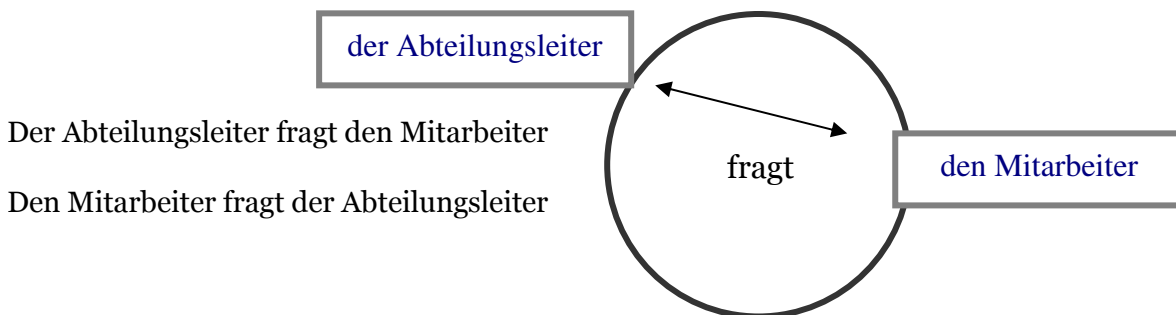
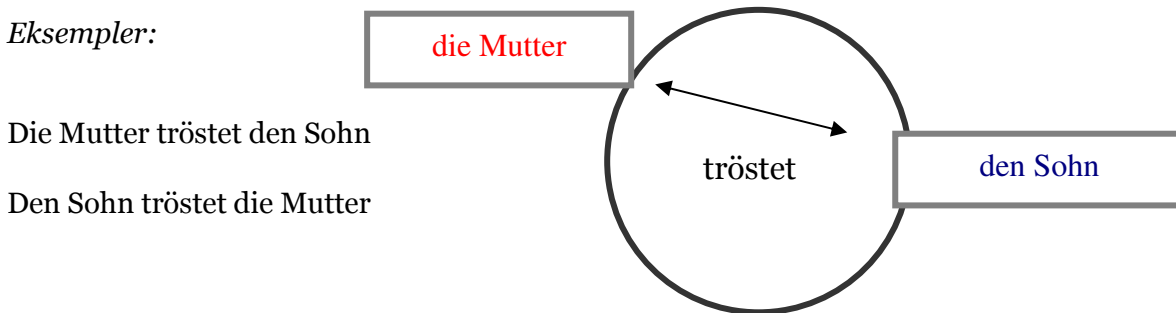
Tilsvarende udtrykker nedenstående handlinger et forhold som “nyder godt ±/tilføres”:

Manglende klarhed

I nogle tilfælde er det som dansker vanskeligt at vurdere, om objektet knytter sig til kascirklen i positionen “kl. 3” eller “kl. 7”. Dette skyldes, at vi ikke altid har helt fat i den betydning, tyskeren *føler* for handlingen. Vi har med udgangspunkt i dansk en fejlagtig opfattelse af ordets betydning på tysk. I nogle tilfælde tillægger vi ordet en “human-funktion” og falder derfor for en “kl. 7” position. I disse tilfælde må man affinde sig med, hvordan der reageres spontant på tysk, og notere sig, at sådan forholder tingene sig.

Eksempler:

Den sproglige struktur fungerer primært teknokratisk/non-humant;

fx

Es schmerzt mich.

Es freut *den Vater*, dass der Freund kommt.

Undertiden skaber det klarhed, hvis man i stedet for et humant ord indsætter et *tingord*:

fx

Der Vater besucht den Freund.

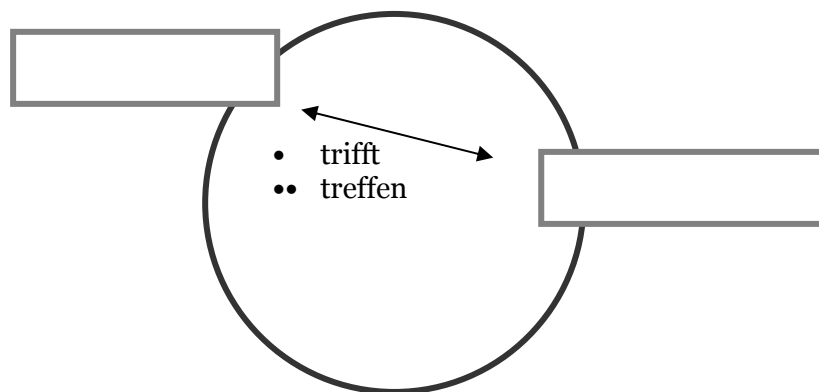
Der Vater besucht *das Museum*.

Men ikke alle verber kan forbindes med tingord, fx “trösten”, “fragen” og “beruhigen”. I disse tilfælde må man bemærke sig, hvorledes sætningskonstruktionen “ser ud”.

Den manglende klarhed finder man ofte begrundelse for i en upræcis/uklar opfattelse af ordenes betydning hos danskeren; fx verberne “treffen” og “begegnen”, der begge oversættes til dansk med “møde”.

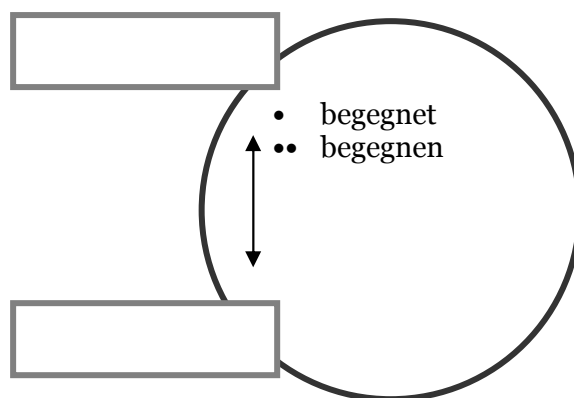
Men denne opfattelse af ordene er utilstrækkelig:

treffen dækker bedst den danske opfattelse af betydningen “at møde”, *aftalt* eller *hændeligt*.

Eksempler: Der Vater trifft den Freund am Bahnhof
Peter und Ingo treffen den Torwart im Sportverein

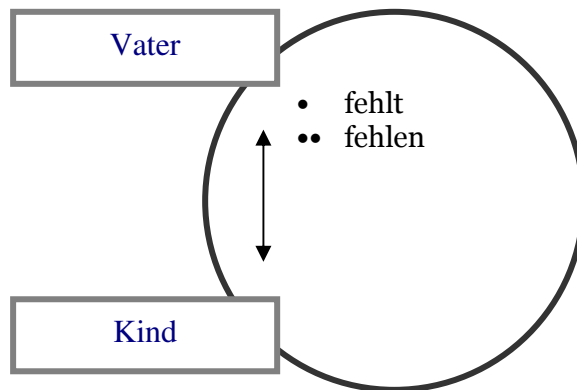
begegnen indebærer hos tyskeren betydningen af *det tilfældige, det skæbnesbestemte* møde. Dermed kobler det naturligt op til dativen: den, der tilføres noget, *nyder godt ± af situationen*.

Eksempler: Der Schüler begegnet dem Lehrer im Park
Er begegnet dem Chef auf dem Weg zur Arbeit

Den manglende parallelitet i opfattelsen af ordenens betydning slår også igennem på verbet “fehlen”:

fehlen Som danskere opfanger vi hurtigt og let betydningen “mangle”.
Her er vores oversættelse upræcis.
Tyskerne forstår ordet “*fehlen*” som “er ikke til stede”.

Eksempler: Dem Kind fehlt der Vater. Er arbeitet ständig im Ausland.
Dem Schüler fehlt ein Bleistift.
Dem Bruder fehlt das Geld.
Dem Chef fehlt leider die Zeit.
Was fehlt Ihnen? - Kann ich irgendwie behilflich sein?

Kontroltjekket er klart, jfr. det første eksempel:

Der Vater fehlt.

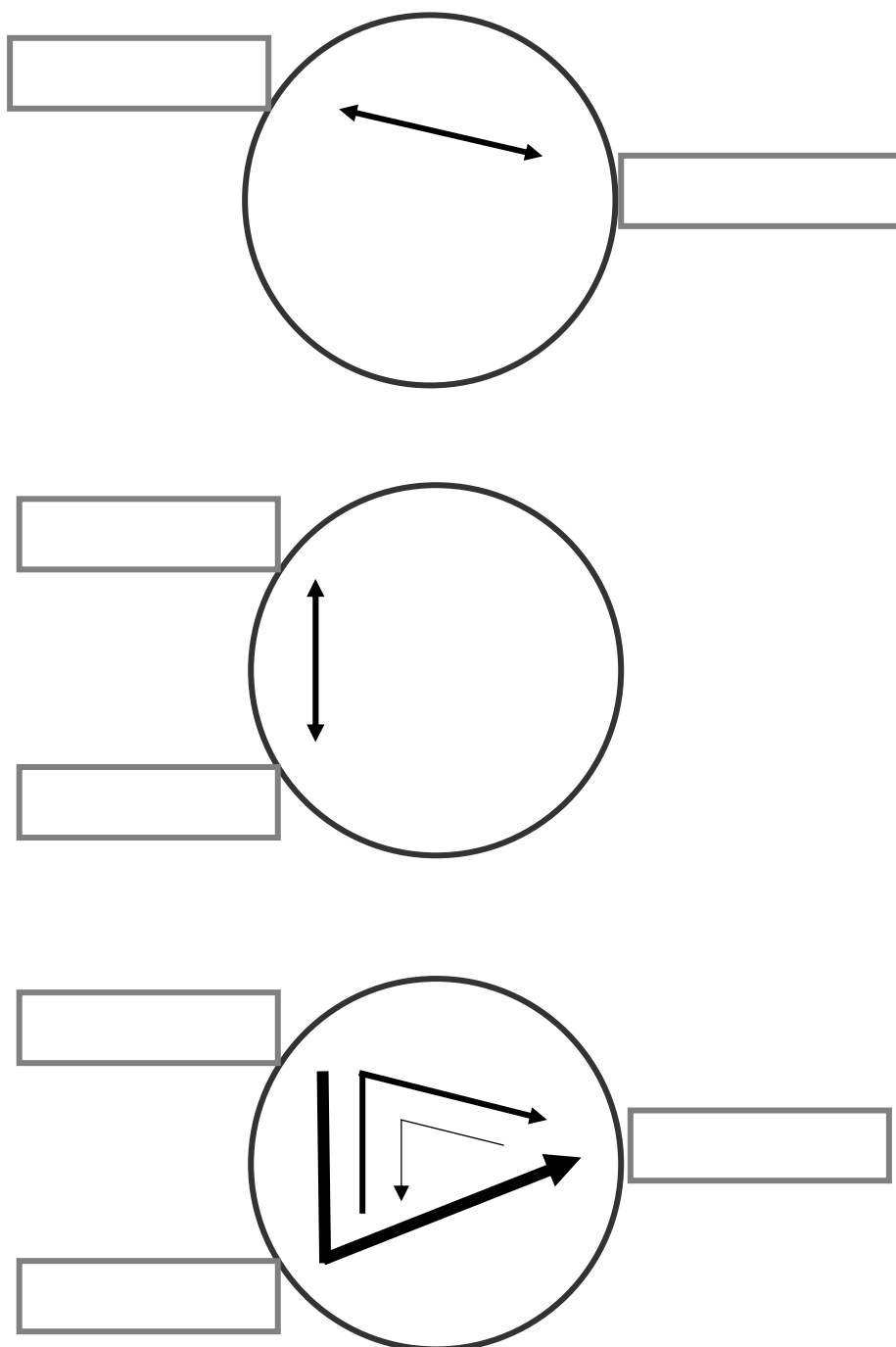
Faren mangler = faren er ikke til stede

“dem Kind“ er altså den, for hvem faren mangler, den handlingen er rettet imod.

Ud fra en traditionel dansk analyse opfatter vi “barnet” som grundled og “faren” som genstandsled; idet vi på mundret dansk ville sige “barnet mangler/savner faren”. Her kan de grammatiske strukturer altså ikke overføres parallelt mellem sprogene. Vi må som sprogbrugere tage det korrekte afsæt i verbernes betydning på det aktuelle sprog; her tysk.

Ordstilling

I princippet opfattes navneordene via artiklen/kasusmærket som faktorer, og rækkefølgen burde derfor ud fra en matematisk tankegang være ligegyldig. I praksis gør dette sig ikke helt gældende. Der er gennem sprogets rytme opstået hovedretningslinjer for sætningens ordstilling. Den kan grafisk beskrives således:

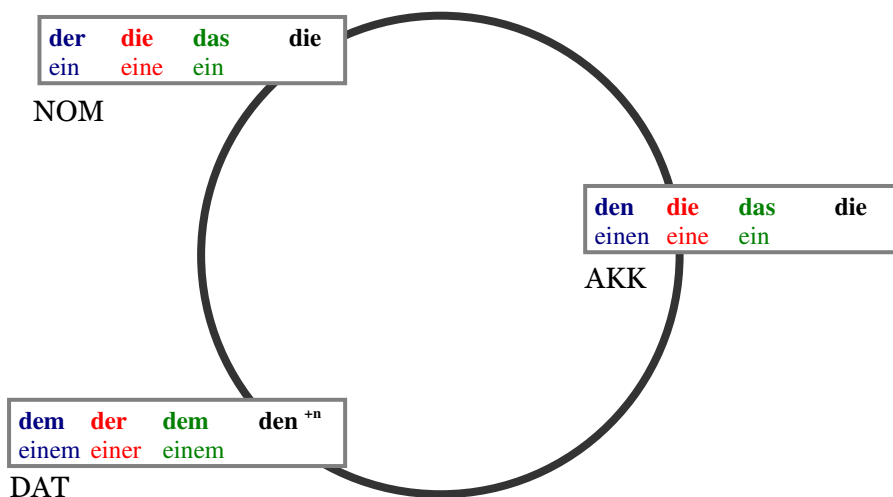

Pilenes tykkelse og størrelse er udtryk for den indbyrdes hyppighed. Ordstillingen er afhængig af den kontekst, hvori ordvalget indgår.

Sammenskrivning af kasusopstillingen

Af praktiske årsager, begrundet i anvendelse af alment tilgængelige grammatikker og opslagsværker, må vi ombryde kasusopstillingen fra cirkelform til den klassisk kendte rektangulære opstilling og tilføje **de latinske kasusbenævnelser**:

I stedet for "kl. 11": **nominativ**;
 i stedet for "kl. 3": **akkusativ**;
 og i stedet for "kl. 7": **dativ**.

NOM	der die das die ein eine ein
AKK	den die das die einen eine ein
GEN	des ^{+s} der des ^{+s} der eines ^{+s} einer eines ^{+s}
DAT	dem der dem den ⁺ⁿ einem einer einem

Genitiven er den beskrivende kasus

GENITIV
 beskriver/definerer det foranstående ord/led nærmere og har således ikke nogen direkte relation til kasuscirklen

Og frem til den klassiske struktur:

	DEFINIT/bestemt	INDEFINIT/ubestemt
NOM	der die das die	ein eine ein
AKK	den die das die	einen eine ein
GEN	des ^{+s} der des ^{+s} der	eines ^{+s} einer eines ^{+s}
DAT	dem der dem den ⁺ⁿ	einem einer einem

Kasustrukturen kan med fordel trænes ved at oplægge en kasuskabale (se nedenfor, side 24) på det blanke bord. Dermed opnås en teknisk grundfærdighed.

Opfattelsen af kasus skal gerne bero på en forståelse og **en følelse for betydning** - ikke alene på grammatisk teknik.

Nutid/præsens

Tider og udsagnsordets personbøjninger

For at skabe tryghed i sprogindlæringen er det vigtigt, at man ikke komplicerer læringsprocessen unødvendigt. Passivkonstruktioner, tider, former og uregelmæssige bøjninger kan man udmærket udskyde til et senere tidspunkt i den sproglige proces, når den studerende føler overskud, behov og motivation til også at 'gå på oplevelse' i denne dimension af sproget.

I opstartsforløbet har vi fokuseret på tredje personformerne. Disse generelle former gør det overskueligt at finde forståelse for funktionen i verbernes entals- og flertalsformer:

• -t	schreibt	betyder: der er én, der skriver
•• -en	schreiben	betyder: der er flere, der skriver
	geht	betyder: der er én, der går
	gehen	betyder: der er flere, der går
* • ist		der er én, der er
* •• sind		der er flere, der er
* Disse former er ganske vist uregelmæssige, men vi finder dog tydeligt entals- og flertalsmærkerne, "-t" og "-n".		

Verbalgalgen

De generelle entals- og flertalsformer (tredje person) dækker ikke alle sproglige behov. I ental har vi de unikke former, der forbindes med "jeg" og "du".

NUTID

svag bøjning/ingen stammeændringer

• -t	•• -en
ich -e	
du -st	ihr -t

stærk bøjning/muligt vokalskift i stamme*

• -*t	•• -en
ich -e	
du -*st	ihr -t

Der er kun én "ich", og "jeg" står inde for mine handlinger/tilsagn. Dette udtrykkes tydeligt med endelsen "-e" som knytter "jeg" tæt sammen med handlingen; fx
Ich komme gleich.

"Du" er en speciel tiltaleform til vore nærmeste. Den understreger den nære relation mellem personer, hvilket udtrykkes gennem endelsen "-st" på verbet; fx
Du kommst also mit?

*Mulige vokalskift:

a	-	ä
au	-	äu
e	-	i/ie
o	-	ö

I flertal har vi på dansk tiltaleordet "I" - på tysk "ihr". Handlinger, forbundet med tiltaleordet "ihr" får endelsen "-t"; fx *Wann kommt ihr?*

Tiltaleformen "ihr" anvendes kun over for grupper/forsamlinger, hvor man *individuel*t tiltaler **alle** tilstedeværende med "du"; ellers anvendes tiltaleordet "Sie".

På tysk er *den almindelige tiltale mellem voksne "Sie"*. Denne form opfattes som en flertalsform og udløser således endelsen "-en" på handlingen/verbet. Hvor vi som moderne danskere almindeligt tiltaler hinanden med "du", skal vi på tysk være opmærksomme på at anvende "Sie" ved tiltale af en voksen, med mindre andet er *aftalt* eller situationen lægger *meget klart* op til det. Tiltaleformen "Sie" er at opfatte som en almen flertalsform (en dagligdags respektform). Samtidig er der anledning til at understrege betydningsforskellen mellem:

• -t	sie kommt
•• -en	sie kommen
	Sie kommen

Hjælpeverber i nutid

Hjælpeverber anvendes bl.a. til at danne forskellige tider og former. Hjælpeverberne har en høj anvendelsesfrekvens, hvorfor de bøjningsmæssigt har været udsat for en stærk påvirkning/slitage.

NUTID/præsens

<u>sein</u>	
• ist	•• sind
ich bin	
du bist	ihr seid

<u>haben</u>	
• hat	•• haben
ich habe	
du hast	ihr habt

<u>werden</u>	
• wird	•• werden
ich werde	
du wirst	ihr werdet

Sammensatte verber

Verber med tryk i forstavelsen deles i helsætninger:

'aufstehen	Jeden Morgen <i>steht</i> er sehr früh <i>auf</i> .
bestehen	Uwe <i>besteht</i> die Prüfung mit einem guten Ergebnis.
verstehen	Er <i>versteht</i> den Text.
'anfangen	Die Besprechung <i>fängt</i> um 14 Uhr <i>an</i> .
überzeugen	Die Mitarbeiterin <i>überzeugt</i> die Interessenten von den Vorteilen des Produkts.
da'beihaben	Der Geschäftspartner <i>hat</i> alle Unterlagen <i>dabei</i> .

Se også eksemplerne 5-8 på side 26.

- ' Trykstregen forekommer naturligvis ikke i skriftsproget, men tjener her (som i gloselister og ordbøger) til at tydeliggøre udtalen. Nogle opslagsværker (fx DUDEN Rechtschreibung) markerer den trykstærke stavelse med en prik under det betonedede bogstav i stavelsen.

Forholdsord og kasus

Præpositionel kasus

en beskrivelse af præpositionernes indflydelse på navneordenes kasus

Forholdsordene forbinder de fleste med remser, som mange gennem tiderne har elsket at hade, eller i det mindste har gjort ligegyldig grin med - fordi man med udgangspunkt i dansk fuldstændig har glemt forholdsordenes sproglige sammenhæng.

Forholdsordene har *en magisk kraft*. Det/de navneord, der knytter sig til forholdsordet, styres kasusmæssigt af forholdsordet.

Forholdsordene opdeles i to grupper:

1. dem, der **obligatorisk** (og uden nærmere forklaring) knytter en kasus til sig - *akkusativ, genitiv* eller *dativ*
2. dem, der **afhængigt af situationen** udløser *akkusativ*, når der udtrykkes **en ændring**/noget dynamisk eller *dativ*, som udtrykker **en tilstand**/*status quo*/noget statisk.

Kortfattet oversigt af forholdsordene: se næste side.

Remselæren må anses som ulykkelig, for den skaber ingen sammenhæng, som afspejles i virkeligheden. Forholdsordene bruges enkeltvis og bør **individuel** udløse en kasusreaktion, en refleks som hos den fødte tysker. I stedet for remser kan man med fordel udbygge kasuskabalens* artikelkort med forholdsord.

Se www.bruun2005.dk/Funktionsgrammatik klik på "Kasuskabale, præpositioner"

Under opbygningen af kasuskabalen lægges forholdsordene i bunker til venstre ud for den kasus, som de forbindes med. Forholdsordene, der knytter sig til såvel akkusativ som dativ, lægges i en bunke længst til venstre. I sammenhæng med forholdsordene spiller den objektive kasus (cirkelstrukturen) ingen rolle; *sagt med andre ord*:

***Er der et forholdsord, styrer det navneordets kasus.
Er der intet forholdsord, træder kasuscirklen i funktion.***

Ved hjælp af kasuskabalen* lægger den studerende ind på rygraden, hvilken kasus **det enkelte ord** knytter til sig. Med **regelmæssig og rigelig træning** kan der opbygges en refleksfunktion, som spontant leder sprogbrugeren på det sprogligt rette spor. Således opstår gennem en modningsfase en reaktion på linje med det forhold, som den tysk indfødte har til emnet; en struktur som gennem barndommens mange gentagelser har fæstet sig som en refleks/fast udtryksform med forankring i en betydning.

Omtale af sammensatte forholdsord som "an.... entlang", "an.... vorbei" og "an... vorüber", efterstillede forholdsord og sjældnere forekommende forholdsord anses ikke som tilhørende de 'sproglige grundelementer'. De må derfor overlades til omtale andetsteds.

* se nedenfor stående afsnit om kasuskabalen, side 24.

Forholdsord der **altid** knytter **akkusativ** til sig:

	<i>Grundbetydninger:</i>
durch	gennem, ved hjælp af
für	til, for
gegen	mod, imod
ohne	uden
um	rundt om, omkring
wider	imod (ofte i overført betydning)

Eksempler:

Er fährt durch den Wald.
Das Geschenk ist für den Vater.
Das Auto fährt gegen einen Baum.
Ohne einen Cent in der Tasche ...
Sie geht schnell um die Ecke.
Das ist wider die Regel.

Forholdsord der **altid** knytter **genitiv** til sig:

	<i>Grundbetydninger:</i>
statt	i stedet for
trotz (*)	trods, til trods for
während *	mens, i tidsbetydningen „under“
wegen *	på grund af
-halb *	(innerhalb, außerhalb, oberhalb, unterhalb) (indenfor, udenfor, ovenfor, nedenfor)

Eksempler:

Statt eines Hutes wählt er die Mütze.
Trotz seiner Krankheit macht er mit.
Während der Besprechung ...
Wegen des Regens ist er nass.
Innerhalb eines Monats ...

* træffes dog hyppigt i moderne sprogbrug forbundet med dativ

Forholdsord der **altid** knytter **dativ** til sig:

	<i>Grundbetydninger:</i>
aus	af, ud af, op fra, ud fra/rumlige forhold
bei	hos, ved
mit	med
nach	efter
seit	siden, i
von	af, fra (relaterer ofte til fladeforhold)
zu	til

Eksempler:

Aus der Schublade holt er ...
Bei dem Bruder erlebt er, dass ...
Mit einem Freund fährt er nach ...
Nach dem Mittagessen ...
Hier wohnt er seit einem Jahr.
Sie nimmt die Uhr von der Wand.
Sie fahren zu einem Freund.

Forholdsord der knytter **såvel akkusativ som dativ** til sig:

	<i>Grundbetydninger:</i>
an	til, ved, på (ofte med lodrette relationer)
auf	på (vandrette relationer), til (overført betydning)
hinter	bag, bagved
in	i, om (tidsmæssig relation)
neben	ved siden af
über	over
unter	under
vor	foran
zwischen	mellem

Eksempler:

Er hängt das Gemälde an die Wand.
Das Gemälde hängt an der Wand.
Sie stellt die Schüssel auf den Tisch.
Die Schüssel steht auf dem Tisch.
Er geht in das Zimmer.
Er sitzt in dem Zimmer.
Er geht in dem Zimmer auf und ab.
Er tritt vor die Versammlung und ...
Er steht vor der Versammlung ...

Når forholdsord og navneord beskriver en **ændring**, udtrykkes det med en **akkusativ**.

Når forholdsord og navneord beskriver **en tilstand**/status quo, udtrykkes det med **dativ**.

Når de dobbeltregerende forholdsord anvendes i forbindelse med en **IKKE fysisk betydning**, knytter forholdsordene **“auf”** og **“über”** obligatorisk **akkusativ**. I en IKKE fysisk betydning knytter de øvrige dobbeltregerende forholdsord dativ.

Eksempler:

Er freut sich auf den Geburtstag.
Sie ärgert sich oft über den Sohn.

Adverbiel anvendelse af kasus *relaterer til særlige udtryksforhold*

En række tidsrelationer udtrykkes ved hjælp af kasus; fx

den bestemte tidsangivelse udtrykkes med akkusativ:

Hamburg, *den 12. September* ...

Einen Monat später war er wieder verreist.

Jeden Morgen steht er sehr früh auf, macht Morgengymnastik, badet, frühstückt...

den ubestemte tidsangivelse udtrykkes med genitiv:

Eines Tages wird er mich verstehen.

Eines Abends hat er mir erzählt, dass...

Delbenævnelser af døgnet, der udtrykker *det regelmæssigt tilbagevendende*, har deres udspring i den genitiviske form:

morgens

vormittags

mittags

nachmittags

abends

nachts

Til den sidst nævnte form knytter sig det kuriosum, at "Nacht" er hunkøn, hvorfor tilføjelsen af "-s" egentlig ikke burde finde sted. Men her er det uden tvivl tale om en paralleldannelse til de andre benævnelser af døgnets afsnit.

På tilsvarende måde anvendes genitivformen adverbielt om gentagne handlinger i relation til ugedagene; fx

montags

dienstags

mittwochs

donnerstags

freitags

samstags

sonntags

Men også andre relationer udtrykkes ved brug af adverbiel kasus; fx

Guten Mutes setzt er seine Reise fort.

Er ist jedoch *schlechter Laune*, wenn er bei der Bahn eine Wartezeit erlebt.

Her er der tale om en række (ofte ældre) talemåder, som man blot må bemærke sig og efterleve.

Funktionsgrammatik del 2

Kasuskabale

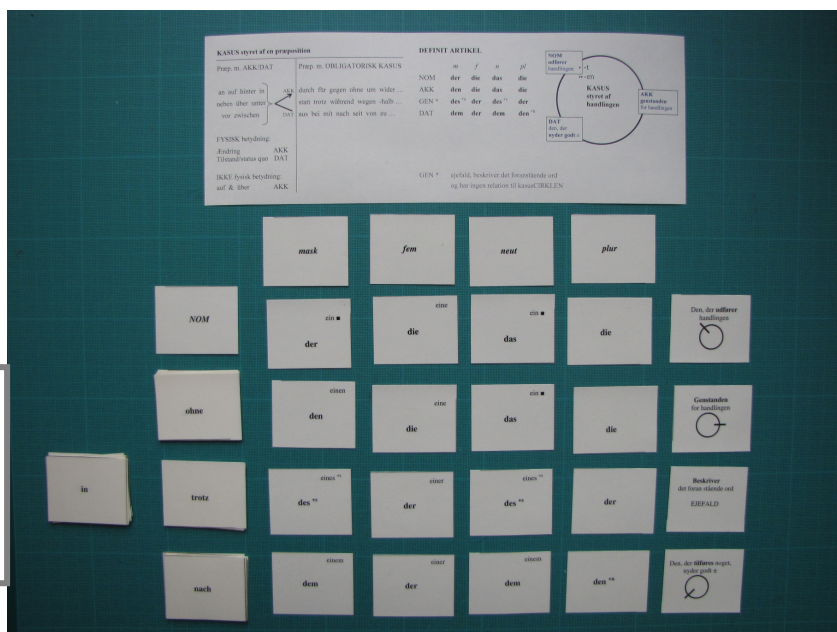
Hent kasuskabalekortene på www.bruun2005.dk/funktionsgrammatik fra filerne "Kasuskabale, artiklerne.pdf" og "Kasuskabale, præpositioner.pdf". Klip arkene ud efter de indtegnede linjer, så du får 56 brikker/kort.

Kasuskabalen er et træningstilbud, som stimulerer reaktionen til at placere artiklen og forholdsordene lynhurtigt, til lettelse af spontaniteten og korrektheden. Man optræner sig til at 'gribe' den rette form spontant. Kun ved intensiv træning lægges færdigheden ind på ryggraden - der opbygges en refleks.

De små kort blandes og lægges, i den rækkefølge de kommer frem i hånden, i et mønster på det blanke bord, som en kabale. Hold kortene i den ene hånd, med tekstsiden opad. Læg kortene et efter et med den anden hånd. Forholdsordene lægges i fire bunker til venstre for artiklerne. Cirklerne med den objektive kasus lægges til højre for artiklerne, så man fysisk opbygger en følelse af forskellen mellem de to grundfunktioner med præpositionerne på den ene side af artiklerne og den objektive kasus på den anden side af artiklerne. Når sidste brik er faldet på plads, svarer placeringen til kasusoversigten på bagsideomslaget/sidste side efter kasuscirklerne (se foto nedenfor+p35).

Ved længere tids daglig træning elimineres kasusfejl generelt. Tidsstudier viser, at voksne kursister oplever en kraftig reduktion af kasusfejl i fri tale, når de over et tidsrum på 3-5 måneder har lagt kasuskabalen regelmæssigt, helst dagligt. Tidsfaktoren skal hurtigst muligt bringes ned på under 80 sekunder, uden det udløser mærkbart stress. Herefter vil underbevidstheden automatisk styre opmærksomheden ned i bunden af systemet, når man fx siger „nach" og valgmulighederne blandt artiklerne reduceres. Tilsvarende skærpes bevidstheden om betydningsforskellen mellem fx "auf den Tisch" og "auf dem Tisch". Via cirklen opbygges en følelse omkring betydningen i den objektive kasus. Kasusmærket giver navneordet funktion og understøtter dets betydning.

I undervisningen er det en god investering at begynde hver tysktimer med at lægge kasuskabale. Det varer kun et par minutter og leder tankerne på den rette vej. Den tid, der anvendes ud over 80 sekunder til at lægge kabalen, er tænketid, som man alligevel ikke har i den talende stund. Derfor er tidsfaktoren så vigtig at få elimineret til et minimum. Den studerende vil ikke kunne nå at omsætte grammatikken til praksis i en samtalsituation, hvis reaktionstiden på at finde de sproglige elementer frem er for lang. Det gælder altså om at opbygge et overskud af sikkerhed, som man kan reagere spontant ud fra.

Er der et forholdsord, styrer det kasus

Er der intet forholdsord, styres kasus fra cirklen

Bruun

Konceptudvikling og pædagogisk rådgivning

Datid/præteritum - oversigt

SVAG bøjning/ingen stammeændringer

← • -te	← •• -ten
ich -te	
du -test	ihr -tet

Fortidsmærket “-t-” skydes ind mellem stammen og den kendte bøjningsendelse fra nutid; dog er det forventede “-t” slidt bort fra endelsen i “den generelle” entalsform/3.person.

- ↓ Der Freund kauft ein Buch.
- ← • Der Freund kaufte ein Buch.

- ↓ Ich hole einen Stuhl.
- ← Ich holte einen Stuhl.

- ↓ Wir bestätigen den Auftrag.
- ← •• Wir bestätigten den Auftrag.

Når der er behov for det (af hensyn til udtalen), indskydes et **binde “-e-”**:

- ↓ Ihr besucht die Tante.
- ← Ihr besuchtet die Tante.

- ↓ Die Eltern warten auf die Kinder.
- ← •• Die Eltern warteten auf die Kinder.

- ↓ Der Vater redet lange.
- ← • Der Vater redete lange.

Enkelte svage/regelmæssige verber ændrer vokalen til “-a-” i datid, men bøjes endelsesmæssigt svagt. Se bøjningsliste i en ordbog.

- ↓ Er nennt seinen Namen.
- ← • Er nannte seinen Namen.

STÆRK bøjning = ny stamme

← • -	← •• -en
ich -	
du -st	ihr -t

Datidsformen indikeres af **den nye stamme** og kan slås op i ordbogens lister over uregelmæssige udsagnsord/*stærke verber*.

- ↓ Der Bruder läuft nach Hause.
- ← • Der Bruder lief nach Hause.

- ↓ Peter spricht schnell aber deutlich.
- ← • Peter sprach schnell aber deutlich.

- ↓ Ich komme spät nach Hause.
- ← Ich kam spät nach Hause.

- ↓ Du schreibst einen Brief.
- ← Du schriebst einen Brief.

- ↓ Heute fahren wir nach Köln.
- ← •• Gestern fuhren wir nach Köln.

De stærke verber er hyppigt anvendte verber, som udtrykker grundfunktioner. De har derfor været udsat for hård slitage/sproglig tilpasning gennem tiderne.

OBS! Vokalændringerne mellem nutid og datid er ikke regelbundne og må derfor læres udenad. På de uregelmæssige udsagnsord har vi i mange tilfælde på dansk en tilsvarende vokalforskydning, som man har på tysk; så man kan med fordel støtte sig til gehøret.

Symbolforklaring: ↓ nutid
← datid

Verbalsyntaks i nutid og datid

Helsætning/hovedsætning:

Den tidsbøjede verbaldel står inde i sætningen mellem subjekt og objekter **eller** efter første objekt.

Løst sammensatte verber i nutid og datid:

Trykstærk forstavelse placeres på sætningens sidste plads.

Spørgende sætninger:

Tidsbøjet verbum står forrest **eller** umiddelbart efter spørgeordet.

Ledsætning/bisætning:

Den tidsbøjede verbaldel står på sætningens sidste plads.

Løst sammensatte verber i nutid og datid:

Verbet placeres samlet på sætningens sidste plads.

Infinitiver

placeres på sætningens sidste plads.

Eksempler:

1. Der Vater *reicht* dem Kind den Löffel.
2. Dem Kind *reicht* der Vater den Löffel.
3. Den Löffel *reicht* der Vater dem Kind.
4. Der Vater *reichte* dem Kind den Löffel.
5. Der Mitarbeiter *setzt* die Arbeit *fort*.
6. Die Mitarbeiterin *ruft* den Chef *an*. Sie *meldet* sich für drei Tage *krank*.
7. Der Mitarbeiter *setzte* die Arbeit *fort*.
8. Die Mitarbeiterin *rief* den Chef *an*. Sie *meldete* sich für drei Tage *krank*.
9. *Spricht* der Chef schon lange?
10. *Fährst* du mit nach Köln?
11. Wohin *stellst* du den Sessel?
12. Wo *finde* ich eine Tasse?
13. *Fuhrst* du mit nach Köln?
14. Er sieht, dass der Vater dem Kind den Löffel *reicht*.
15. Die Schwester teilt dem Freund, den sie schon längere Zeit *kennt*, die Neuigkeit mit.
16. Er sah, dass der Vater dem Kind den Löffel *reichte*.
17. Die Schwester teilte dem Freund, den sie schon längere Zeit *kannte*, die Neuigkeit mit.
18. Der Chef kontrolliert, wie der Mitarbeiter die Arbeit *ausführt*.
19. Der Mitarbeiter ist froh, weil der Chef ihn so aufmerksam *ansprach*.
20. Der Chef kontrollierte, wie der Mitarbeiter die Arbeit *ausführte*.
21. Er spricht, ohne Rücksicht auf die Schwerhörigen *zu nehmen*.

Hjælpeverber - oversigt

sein

Präsens

↓ • ist	↓ •• sind
ich bin	ihr seid
du bist	

Präteritum

← • war	← •• waren
ich war	ihr wart
du warst	

Perfekt

• ist gewesen •• sind gewesen

Plusquamperfekt

• war gewesen •• waren gewesen

haben

Präsens

↓ • hat	↓ •• haben
ich habe	ihr habt
du hast	

Präteritum

← • hatte	← •• hatten
ich hatte	ihr hattet
du hattest	

Perfekt

• hat gehabt •• haben gehabt

Plusquamperfekt

• hatte gehabt •• hatten gehabt

werden

Präsens

↓ • wird	↓ •• werden
ich werde	ihr werdet
du wirst	

Präteritum

← • wurde	← •• wurden
ich wurde	ihr wurdet
du wurdest	

Perfekt

• ist geworden •• sind geworden

Plusquamperfekt

• war geworden •• waren geworden

Førnutid/perfektum og førdatid/plusquamperfektum - oversigt

SVAG bøjning defineres med uændret stamme	STÆRKE verber får evt. en NY STAMME (se bøjningsliste i ordbog)
<p>hjælpeverbet: “hat/haben” tidsbøjes eller “ist/sind” for bevægelsesverber</p> <p>+ hovedverbet: ge + stamme + t (isoleret set kaldes denne form kort tillægsform/perfektum participium)</p> <p>fx hat/haben gesagt, ist/sind gereist Er <i>hat</i> die Wahrheit <i>gesagt</i>. Die Eltern <i>sind</i> nach Afrika <i>gereist</i>.</p> <p>Er hatte den Wagen vor dem Gebäude geparkt.</p> <p>Verber med tryksvag forstavelse (ver-, be-) får ikke forstavelsen “ge-”; fx verteilt, bestellt...</p> <p>Die Mutter <i>hat</i> das Gebäck <i>verteilt</i>. Der Kunde <i>hat</i> eine Lieferung <i>bestellt</i>.</p> <p>Ved løst sammensatte verber skydes “-ge-” ind mellem trykstærk forstavelse og hovedstammen; fx fortgesetzt, angesagt ...</p> <p>Du <i>hast</i> die Arbeit <i>fortgesetzt</i>. Der Meteorologe <i>hat</i> gutes Wetter für das Wochenende <i>angesagt</i>.</p> <p>På tysk anvendes perfektum ofte i stedet for en almindelig datidsform, idet formen er meget mundret og falder rytmisk godt i sproget. Men bemærk: På tysk udtrykker perfektum noget afsluttet: fx Er <i>hat</i> zwei Jahre in Holland <i>gewohnt</i>. Ved brug af perfektum udtrykker udsagnet entydigt, at han ikke længere bor i Holland, men at han tidligere har boet der i en periode over to år.</p> <p>Det, der er nugældende, udtrykkes ved NUTID; hvor længe det har stået på, udtrykkes med seit + tidsangivelse; fx Er <i>wohnt seit zwei Jahren</i> i Holland. Er <i>arbeitet seit einem Monat</i> bei der Firma.</p>	<p>hjælpeverbet: “hat/haben” tidsbøjes eller “ist/sind” for bevægelsesverber</p> <p>+ hovedverbet: ge + stamme + en (isoleret set kaldes denne form kort tillægsform/perfektum participium)</p> <p>fx hat/haben geschrieben, ist/sind gegangen hat/haben gesehen, ist/sind gesprungen Er <i>hat</i> den Brief <i>geschrieben</i>. Sie <i>ist</i> zur Post <i>gegangen</i>. Ich <i>habe</i> den Film <i>gesehen</i>.</p> <p>Schon bevor die Polizei ankam, war der Dieb über die Mauer <i>gesprungen</i>.</p> <p>Verber med tryksvag forstavelse (fx ver-, be-) får ikke forstavelsen “ge-”; fx versprochen, beschrieben...</p> <p>Der Freund <i>hat</i> Treue <i>versprochen</i>. Der Passant <i>hat</i> den Weg <i>beschrieben</i>.</p> <p>Ved løst sammensatte verber skydes “-ge-” ind mellem trykstærk forstavelse og hovedstammen; fx vorgenommen, ausgesprochen ...</p> <p>Der Handwerker <i>hat</i> die Reparatur <i>vorgenommen</i>. Der Lehrer <i>hat</i> das Wort sehr deutlich <i>ausgesprochen</i>. Das Abenteuer <i>ist</i> schlecht <i>ausgegangen</i>.</p> <p>Vor der Abreise hatte er die Mutter angerufen.</p> <p>Ordstilling - se side 31: <i>Verbalsyntaks i sammensatte tider og former</i></p>

Fremtid/futurum og modalverber - oversigt

Almindelig fremtid dannes med hjælpeverbet “werden” i nutid sammen med hovedverbet i navnemåde/infinitiv.

• wird	•• werden	...	+ navnemåde/infinitiv
ich werde du wirst	ihr werdet		

fx Übermorgen *werde* ich das neue Museum *besuchen*.
 Der Mitarbeiter *wird* in Zukunft keine Nachtschicht *machen*.
 Der Chef freut sich, weil ein Kollege die Nachtschicht *übernehmen wird*.

Om ordstilling: se side 31.

Hjælpeverbet “werden” udtrykker, at hovedverbets handling ligger i fremtiden. På tilsvarende vis er det også muligt at udtrykke en måde eller **en holdning til handlingen** ved at anvende mådesudsagnsordene/modalverberne som hjælpeverber. Tidsmæssigt kan mådesudsagnsordenes nutidsbøjning referere til såvel nutid som fremtid.

Men først en opstilling om deres bøjningsmønster, som i nutid er lidt specielt:

• darf	•• dürfen
• kann	•• können
• mag	•• mögen
• muss	•• müssen
• soll	•• sollen
• will	•• wollen

Bøjningsmønster:			
• darf	•• dürfen		
ich darf du darfst	ihr dürft		

BETYDNINGER:

darf/dürfen	må gerne, har lov til (OBS: i forbindelse med „nicht/kein” et forbud)
kann/können	kan, er i stand til, har mulighed for
mag/mögen	har lyst til, vil gerne, eventualitet/sandsynlighed
muss/müssen	nødvendighed, skal ubetinget, er nødt til (OBS: i forb. med „nicht/kein” en frivillighed)
soll/sollen	skal, påbud i en neutral betydning, en forpligtelse, bør
will/wollen	vil, en vilje, iht. plan

fx Die 15jährige Tochter *darf* heute Abend eine Freundin *besuchen*.
 Sie *soll* aber spätestens um halb zehn Uhr wieder zu Hause *sein*.
 Deshalb *muss* sie mit dem Bus kurz nach neun Uhr vom Bahnhof nach Hause *fahren*.
 Sie *kann* natürlich auch *laufen*. Aber das *wollen* ihre Eltern so spät am Abend nicht.
 Selber *mag* sie auch lieber mit dem Bus *fahren*.

Arbeitsschutzbestimmung:

Der Gesetzgeber schreibt vor, dass Frauen keine Nachtschicht *machen dürfen*.
 Eine Ausnahme gilt jedoch im Gesundheitswesen.

Passiv - oversigt

Passiv er en sætningskonstruktion, som man ofte møder i teknisk sprog, fx i opskrifter, monteringsvejledninger og i brugsanvisninger. I en passivkonstruktion udfører nominativen *ikke* handlingen, deraf benævnelsen: *Nominativen er passiv*.

Her belyses passiv ved et par eksempler fra dagligdagen:

AKTIV	1.	Vennen skriver brevet sent om aftenen.
PASSIV	2.	Brevet <i>skrives</i> af vennen sent om aftenen.
PASSIV	3.	Brevet <i>bliver skrevet</i> af vennen sent om aftenen.
AKTIV	1.	Am späten Abend schreibt der Freund den Brief.
PASSIV	2+3.	Am späten Abend <i>wird</i> der Brief von dem Freund <i>geschrieben</i> .
PASSIV	4.	Skruen spændes forsigtigt efter og .../Skruen bliver forsigtigt spændt efter og...
Die Schraube <i>wird</i> vorsichtig <i>nachgezogen</i> und ...
PASSIV	5.	Pladen fastgøres først i højre side.../Pladen bliver først fastgjort i højre side...
Die Platte <i>wird</i> zuerst an der rechten Seite <i>befestigt</i> ...

Til dannelse af passiv anvendes hjælpeverbet “werden” (tidsbøjet + hovedverbet i kort tillægsform (jfr. side 28).

• wird	•• werden	... ge + (evt. ændret) stamme + $\left\{ \begin{array}{l} -t \text{ (svage verber)} \\ -en \text{ (stærke verber)} \end{array} \right.$
ich werde		
du wirst	ihr werdet	

Vedr. ordstilling: se side 31.

OBS! I forbindelse med passivkonstruktioner kan kasuscirklen ikke anvendes.

Verbalsyntaks i sammensatte tider og former

Helsætning/hovedsætning:

Sammensatte tider/former:
Hjælpeverbet tidsbøjes og står inde i sætningen. Hovedverbet placeres på sætningens sidste plads.

Eksempler:

1. Der Chef *hat* lange *gesprochen*.
2. Der Besucher *ist* gestern *abgereist*.
3. Der Mitarbeiter *hat* die Arbeit *fortgesetzt*.
4. Der Vater *wird* dem Kind den Löffel *reichen*.
5. Erst nach der Montage *wird* der Strom *eingeschaltet*.

Ledsætning/bisætning:

Sammensatte tider/former:
Hjælpeverbet tidsbøjes og placeres på sætningens sidste plads; hovedverbet står på næstsidste plads.

6. Der Chef kontrollierte, wie der Mitarbeiter die Arbeit *ausgeführt hatte*.
7. Er macht schnell die letzten Vorbereitungen, weil der Besucher bald *kommen wird*.
8. Der Monteur hat es eilig, weil der Strom bald *eingeschaltet wird*.

Stedord/pronominer - oversigt

Det gennemgående træk er *kasusmærket*:

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>
NOM	r	e	s	e
AKK	n	e	s	e
GEN	s ^{+s}	r	s ^{+s}	r
DAT	m	r	m	n ⁿ

Kasusmærket er afledt af *den bestemte artikel*, der, når den er anvendt uden det underforståede navneord, kommer til at fremstå

- eller
1. som *påpegende stedord/demonstrativt pronomen*
 2. som *henførende stedord/relativt pronomen*

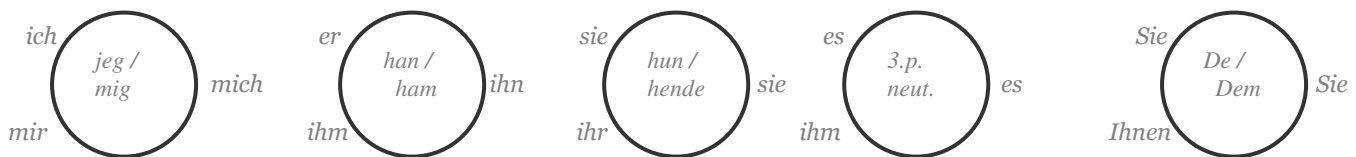
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>
NOM	der	die	das	die
AKK	den	die	das	die
GEN	dessen	deren	dessen	deren
DAT	dem	der	dem	denen

- fx*
- Dort geht der Bürgermeister.
 - *Den* kenne ich nicht. Wie heißt er denn?
 - Er heißt Brauer. Er ist mit meinem Bruder befreundet, *den* du vorher begrüßt hast.

Det *personlige stedord/personlige pronomen* finder i 3. person formerne sine tydelige markeringer i artiklen/kasusmærket:

	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>3. m</i>	<i>3. f</i>	<i>3. n</i>	<i>1.</i>	<i>2.</i>	<i>3.</i>
NOM	ich	du	er	sie	es	wir	ihr	sie/Sie
AKK	mich	dich	ihn	sie	es	uns	euch	sie/Sie
GEN	meiner	deiner	seiner	ihrer	seiner	unser	euer	ihrer/Ihrer
DAT	mir	dir	ihm	ihr	ihm	uns	euch	ihnen/Ihnen

- fx* Der Mitarbeiter reicht dem Besucher einen Katalog/*Er* reicht *ihm* einen Katalog. Kommen *Sie* bitte mit. *Ich* zeige *Ihnen* das Produkt. - *Ich* zeige *es* *Ihnen*.

De *spørgende stedord/interrogative pronominer* afspejler kasusmærket:

	<i>wer?</i>	<i>wen?</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>
NOM	wer?	wen?	welcher	welchw	welches	welche
AKK	wen?	wen?	welchen	welche	welches	welche
GEN	wessen?	wem?	welches	welcher	welches	welcher
DAT	wem?	wem?	welchem	welcher	welchem	welchen

I forhold til ting og begreber anvendes spørgeordet “*was?*” i den ubestemte relation;

- fx*
- *Was* meinst du?
 - *Was* kommt jetzt?

Ejestedordene/de possessive pronominer bøjes som den ubestemte artikel "ein"; dvs. de står endelsesløst i NOM/mask + neut og AKK/neut. Sammen med et navneord i flertal følges den bestemte artikels bøjning:

			Bøjningsmønster:			
			<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>
mein, dein, sein, ihr, sein,			NOM sein ■	seine	sein ■	seine
unser, euer, ihr/Ihr			AKK seinen	seine	sein ■	seine
			GEN seines ^{+s}	seiner	seines ^{+s}	seiner
			DAT seinem	seiner	seinem	seinen ⁺ⁿ

Det ubestemte stedord "kein" bøjes af klangtekniske årsager på tilsvarende vis.

Det tilbagevisende stedord/refleksive pronomener optræder i akkusativ og i dativ

	1.	2.	3. <i>m</i>	3. <i>f</i>	3. <i>n</i>		1.	2.	3.
AKK	mich	dich	sich	sich	sich		uns	euch	sich
DAT	mir	dir	sich	sich	sich		uns	euch	sich

fx Er freut *sich* auf den Geburtstag.
Ich reibe *mir* die Hände, wenn ich so was höre.

En række *ubestemte stedord/indefinite pronominer* bøjes ligesom den bestemte artikel (=bærer kasusmærke)

fx aller, anderer, beide (pl), einige (pl), jeder, mancher, mehrere (pl), viele (pl), wenige (pl)

Andre ubestemte stedord er ubøjelige

fx man, mehr, etwas, nichts, ein paar, ein wenig, ein bisschen

Spørgeordene

wann?	hvornår?
warum?	hvorfor?
wo?	hvor?
woher?	hvorfra?
wohin?	hvorhen?
wie?	hvordan/hvorledes?
wie oft?	hvor ofte?
wie lange?	hvor længe?

hører ind under gruppen **biord/adverbier**, som ikke bøjes.

Tillægsord/adjektiver - oversigt

Gradbøjning/komparation finder sted ved endelsestilføjelse: “-er” og “-st” - ofte med tilføjelse af omlyd i stammen. Tillægsordene optræder i tre grundbøjningsformer:

<i>positiv</i>	klein	groß	teuer	spät	alt
<i>komparativ</i>	kleiner	größer	teurer	später	älter
<i>superlativ</i>	kleinst	größt	teuerst	spätest	ältest
	(am kleinsten)	(am größten)	(am teuersten)	(am spätesten)	(am ältesten)

Enkelte tillægsord ændrer stamme under gradbøjningen;

fx gut, besser, best/am besten
hoch, höher, höchst/am höchsten

Efter grundbøjningen følger tilpasningsbøjningen/deklinationen

Når der er kasusmærke forud for tillægsordet, er kasus dermed markeret, og tillægsordet kan nøjes med en klangfyldemæssigt passende bøjning (svag bøjning):

<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="5">kasusmærket er til stede</th> </tr> <tr> <th></th> <th><i>m</i></th> <th><i>f</i></th> <th><i>n</i></th> <th><i>pl</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>NOM</td> <td>r</td> <td>e</td> <td>s</td> <td>e</td> </tr> <tr> <td>AKK</td> <td>n</td> <td>e</td> <td>s</td> <td>e</td> </tr> <tr> <td>GEN</td> <td>s^{+s}</td> <td>r</td> <td>s^{+s}</td> <td>r</td> </tr> <tr> <td>DAT</td> <td>m</td> <td>r</td> <td>m</td> <td>n⁺ⁿ</td> </tr> </tbody> </table> <p style="text-align: center;">Binde “-e-” indskydes efter behov</p>	kasusmærket er til stede						<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>	NOM	r	e	s	e	AKK	n	e	s	e	GEN	s ^{+s}	r	s ^{+s}	r	DAT	m	r	m	n ⁺ⁿ	+	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="5">tillægsordet bøjes svagt</th> </tr> <tr> <th></th> <th><i>m</i></th> <th><i>f</i></th> <th><i>n</i></th> <th><i>pl</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td>-e</td> <td>-e</td> <td>-e</td> <td>-n</td> </tr> <tr> <td></td> <td>-n</td> <td>-e</td> <td>-e</td> <td>-n</td> </tr> <tr> <td></td> <td>-n</td> <td>-n</td> <td>-n</td> <td>-n</td> </tr> <tr> <td></td> <td>-n</td> <td>-n</td> <td>-n</td> <td>-n</td> </tr> </tbody> </table>	tillægsordet bøjes svagt						<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>		-e	-e	-e	-n		-n	-e	-e	-n		-n	-n	-n	-n		-n	-n	-n	-n
kasusmærket er til stede																																																														
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>																																																										
NOM	r	e	s	e																																																										
AKK	n	e	s	e																																																										
GEN	s ^{+s}	r	s ^{+s}	r																																																										
DAT	m	r	m	n ⁺ⁿ																																																										
tillægsordet bøjes svagt																																																														
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>																																																										
	-e	-e	-e	-n																																																										
	-n	-e	-e	-n																																																										
	-n	-n	-n	-n																																																										
	-n	-n	-n	-n																																																										

Når kasusmærket ikke er til stede forud for tillægsordet, sættes kasusmærket på tillægsordet (stærk bøjning):
bemærk dog GEN/mask + neut

<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tbody> <tr> <td style="width: 50px;">NOM</td> <td rowspan="4" style="text-align: center; vertical-align: middle;">der er intet kasusmærke</td> </tr> <tr> <td>AKK</td> </tr> <tr> <td>GEN</td> </tr> <tr> <td>DAT</td> </tr> </tbody> </table>	NOM	der er intet kasusmærke	AKK	GEN	DAT	+	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th colspan="5">tillægsordet bøjes stærkt</th> </tr> <tr> <th></th> <th><i>m</i></th> <th><i>f</i></th> <th><i>n</i></th> <th><i>pl</i></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td></td> <td>-r</td> <td>-e</td> <td>-s</td> <td>-e</td> </tr> <tr> <td></td> <td>-n</td> <td>-e</td> <td>-s</td> <td>-e</td> </tr> <tr> <td></td> <td>-n</td> <td>-r</td> <td>-n</td> <td>-r</td> </tr> <tr> <td></td> <td>-m</td> <td>-r</td> <td>-m</td> <td>-n</td> </tr> </tbody> </table> <p style="text-align: center;">Binde “-e-” indskydes efter behov</p>	tillægsordet bøjes stærkt						<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>		-r	-e	-s	-e		-n	-e	-s	-e		-n	-r	-n	-r		-m	-r	-m	-n
NOM	der er intet kasusmærke																																				
AKK																																					
GEN																																					
DAT																																					
tillægsordet bøjes stærkt																																					
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>																																	
	-r	-e	-s	-e																																	
	-n	-e	-s	-e																																	
	-n	-r	-n	-r																																	
	-m	-r	-m	-n																																	

Eksempler:

1. Er holte *graues* Papier für die Verpackung.
2. *Wunderschönes* Wetter gibt es leider nicht jeden Tag.
3. Bei dem *wunderschönen* Wetter genossen sie das Leben im *großen* Garten.
4. Mein *altes* Auto wird mir langsam zu teuer.
5. Das *alte* Auto fuhr noch tadellos, und zwar mit *hoher* Geschwindigkeit durch das *kleine* Dorf.
6. Mit der *guten* Beratung seiner *alten* Mutter ist ihm wirklich geholfen.
7. Wir suchen eine *bessere* Lösung für das *besprochene* Problem.
8. Mein *ältester* Bruder hat morgen Geburtstag.
9. Ein *guter* Freund kommt heute Abend zu Besuch.
10. Die *besten* Lösungen sind nicht immer *teure* Lösungen.

KASUS styret af en præposition

Præp. m. AKK/DAT	Præp. m. OBLIGATORISK KASUS
an auf hinter in neben über unter vor zwischen	durch für gegen ohne um wider ... statt trotz während wegen -halb ... aus bei mit nach seit von zu ...

FYSISK betydning:
Ændring AKK
Tilstand/status quo DAT

IKKE fysisk betydning:
auf & über AKK

DEFINIT ARTIKEL

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>
NOM	der	die	das	die
AKK	den	die	das	die
GEN *	des ^{ts}	der	des ^{ts}	der
DAT	dem	der	dem	den tm

GEN * eJEFALD, beskriver det foranstående ord og har ingen relation til kasusCIRKLEN

KASUS styret af handlingen

NOM udfører handlingen -t
-en

AKK genstanden for handlingen

DAT den, der nyder godt ±

		<i>mask</i>	<i>fem</i>	<i>neut</i>	<i>plur</i>		
NOM	der	eine	die	ein ■	das	die	Den, der udfører handlingen
ohne	den	einen	eine	ein ■	das	die	Genstanden for handlingen
in	trotz	eines ^{ts}	einer	eines ^{ts}	der	der	Beskriver det foran stående ord EJEFALD
nach	dem	einem	einer	einem	dem	den tm	Den, der tilføres noget, nyder godt ±

der
ein

- -t
- -en

den
einen

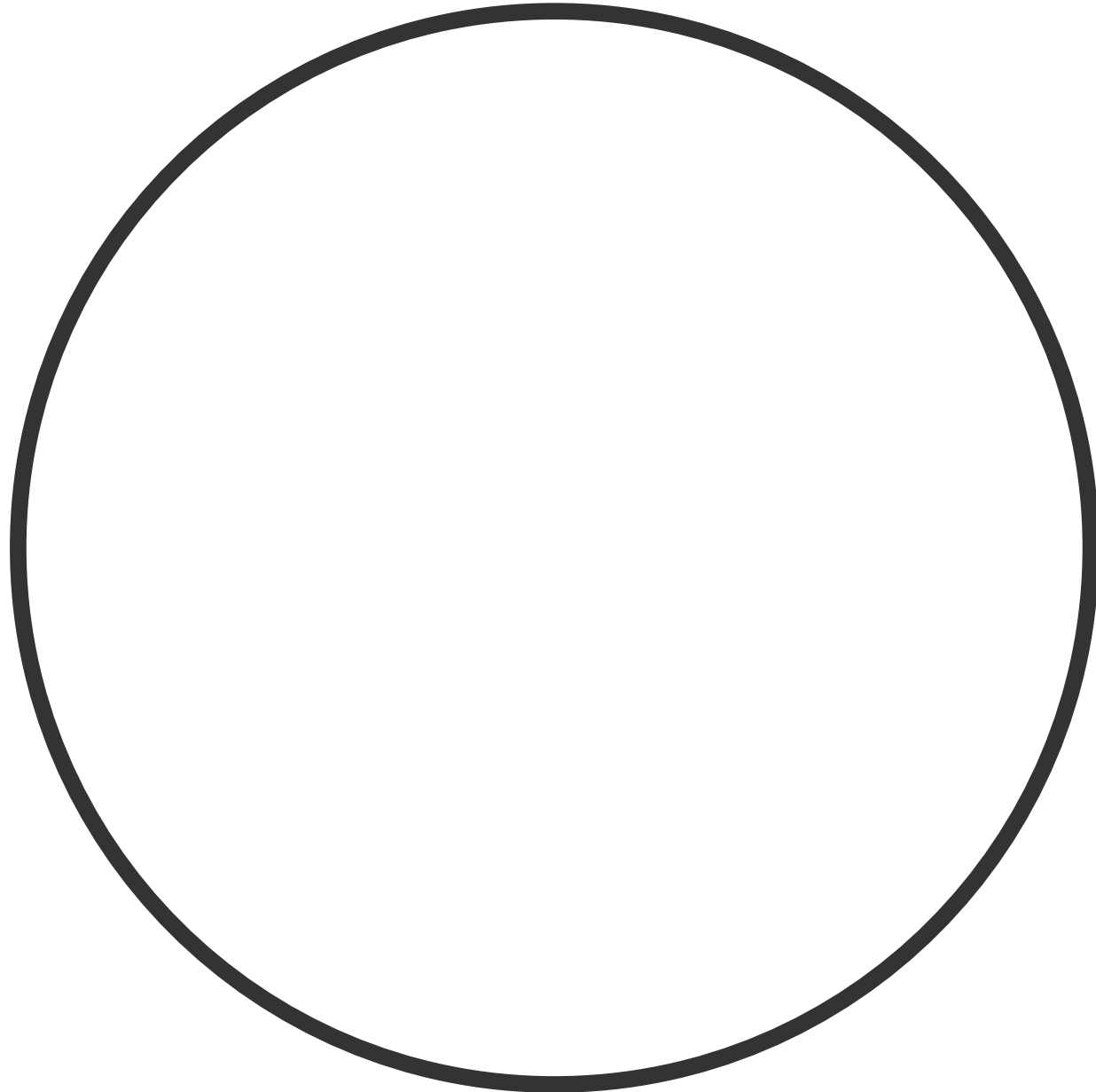
dem
einem

der **die** **das** **die**
ein eine ein

- -t
- -en

den **die** **das** **die**
einen eine ein

dem **der** **dem** **den**⁺ⁿ
einem einer einem

KASUS styret af en præposition

Præp. m. AKK/DAT

an auf hinter in
neben über unter
vor zwischen

AKK

DAT

Præp. m. OBLIGATORISK KASUS

durch für gegen ohne um wider ...
statt trotz während wegen -halb ...
aus bei mit nach seit von zu ...

FYSISK betydning:

Ændring AKK
Tilstand/status quo DAT

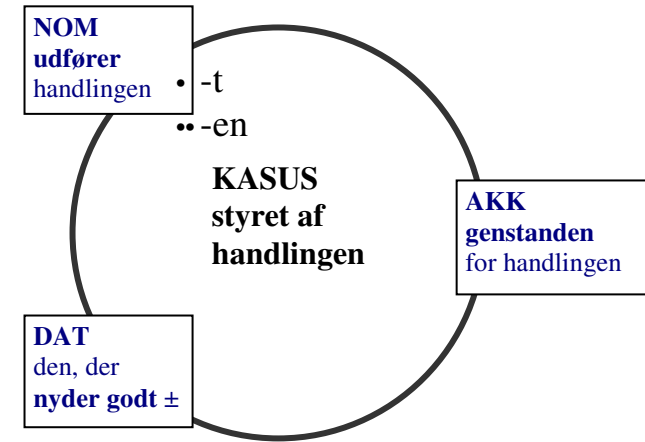
IKKE fysisk betydning:

auf & über AKK

DEFINIT ARTIKEL

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>pl</i>
NOM	der	die	das	die
AKK	den	die	das	die
GEN *	des ^{+s}	der	des ^{+s}	der
DAT	dem	der	dem	den ⁺ⁿ

GEN * ejefald; beskriver det foranstående ord og har ingen relation til kasusCIRKLEN

SVAG bøjning ingen stammeændringer

NUTID

• -t	•• -en
ich -e	
du -st	ihr -t

DATID

• -te	•• -ten
ich -te	
du -test	ihr -tet

Sammensat fortid

ge + _____ +t
stamme

STÆRK bøjning

NUTID

• -*t	•• -en
ich -e	
du -*st	ihr -t

DATID

• -	•• -en
ich -	
du -st	ihr -t

Sammensat fortid

ge + _____ +en
evt. ændret stamme

* mulighed for vokalskift i nutid

a → ä
au → äu
e → i, ie
o → ö

Symbolforklaringer:

• = ental
•• = flertal

↗ ændring
↘ tilstand